

Istraživanje likovnih tehnika u skupini darovite djece

Fabijanić, Irena

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:147:114486>

Rights / Prava: [Attribution-NoDerivs 3.0 Unported](#) / [Imenovanje-Bez prerada 3.0](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-08-08**

Repository / Repozitorij:

[University of Zagreb Faculty of Teacher Education -
Digital repository](#)

**SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ**

IRENA FABIJANIĆ

**ISTRAŽIVANJE LIKOVNIH TEHNIKA
U SKUPINI DAROVITE DJECE**

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, rujan 2020.

**SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ**

IRENA FABIJANIĆ

**ISTRAŽIVANJE LIKOVNIH TEHNIKA
U SKUPINI DAROVITE DJECE**

DIPLOMSKI RAD

MENTORICA RADA:

prof. dr. art. Antonija Balić Šimrak

U izradi rada studentici je pomogla

stručna suradnica: Iva Pavešić

Zagreb, rujan 2020.

SADRŽAJ

SAŽETAK.....	
SUMMARY	
1. UVOD	8
2. UMJETNOST I LIKOVNOST	10
3. DAROVITOST	13
3.1. Opće karakteristike darovite djece s visokim IQ-om.....	17
4. LIKOVNA DAROVITOST	18
4.1. Općenite karakteristike crteža darovite djece	20
5. CENTAR BISTRIC	22
6. RAZVOJNE FAZE DJEČJEG CRTANJA	26
6.1. Faza šaranja	27
6.2. Faza predsheme i sheme	28
6.3. Faza realizma	29
7. LIKOVNE TEHNIKE	31
7.1. Crtačke tehnike.....	31
7.1.1. Olovka (i olovka u boji)	31
7.1.2. Flomaster	32
7.1.3. Tuš-pero	32
7.1.4. Tuš-drvice i tuš-trska	33
7.2. Slikarske tehnike	33
7.2.1. Pastel.....	33
7.2.2. Akvarel.....	34
8. CENTAR ZA LIKOVNO ISTRAŽIVANJE I STVARANJE.....	35
9. ODLIKE ODGOJITELJA	38
10. PROMIŠLJANJE O LIKOVNIM TEHNIKAMA U SKUPINI DAROVITE DJECE I PRISUSTVO KREATIVNOSTI.....	42
11. ZAKLJUČAK	55
LITERATURA	57
PRILOZI.....	59
IZJAVA O IZVORNOSTI DIPLOMSKOG RADA.....	60

SAŽETAK

U ovom radu detaljnije će se definirati pojam darovitosti u najranijoj dobi, sastavnice darovitosti i njihova međusobna povezanost. Osim toga, istaknut će se oblici ponašanja koji upućuju na darovito dijete u skupini, kako ga odgojitelj može lakše prepoznati i načini kako može stručno djelovati da bi zadovoljio njegove specifične potrebe, posebice potrebe likovne prirode. S tim u svezi, čitatelji će biti upoznati s općim ciljevima i aktivnostima centra za poticanje darovitosti djeteta Bistrić na čijim su radionicama u izvanvrtićkom programu participirala djeca predškolske dobi. Djelić njihovih likovnih uradaka korišten je za promišljanje o korištenju likovnih tehnika darovite djece. Na dječji likovni izričaj utječe dob djeteta, djetetov stupanj motoričkog, emocionalnog i socijalnog razvoja, likovna tehnika i likovni elementi. Nadalje, spomenut će se umjetnost kao vrijedna suputnica u životu djeteta, zatim važnost likovnosti i dječji likovni izričaj strukturiran prema dječjim fazama razvoja. Uz to, predstaviti će se centar likovnog izražavanja i stvaranja koji je usko povezan s ostalim centrima aktivnosti u sobi dnevnog boravka. Najviše će se istaknuti kakva bi njegova opremljenost trebala biti te na koji način djeci služi za razvoj raznih vještina. Logičnim slijedom povezat će se likovnost i darovitost iz čega nastaje likovna darovitost kao vrlo vrijedna sposobnost predškolskog djeteta. Za potrebe spomenutih promišljanja koristili su se i radovi van programa Bistrić, odnosno radovi nastali unutar matične skupine. Na kraju će se, dakako, istaknuti važnost uloge kompetentnog odgojitelja, njegovi izazovi i prednosti u radu s darovitom djecom, načini na koje ih se može poticati u likovnom izražaju i slično. Radi lakšeg razumijevanja postavljene problematike, potrebno je 11 poglavlja koja će raščlaniti bitne stavke rada i preglednije oblikovati kostur ovog teorijskog istraživanja.

Ključne riječi: darovitost, kompetencije, likovni izričaj, bistrići, odgojitelj-sukreator

SUMMARY

This master's thesis will define in detail the concept of giftedness at the earliest age, the components of giftedness and their interrelationship. In addition, the forms of behavior that refer to a gifted child in the group, how the preschool teacher can more easily recognize him and the professional methods that preschool teacher can use to meet specific needs of gifted child, especially the needs of an artistic nature, will be highlighted. In this regard, readers will be introduced to the general goals and activities of the Center for Encouraging the Giftedness of the Child „Bistrić“, whose workshops in the extracurricular program were attended by preschool children. A fraction of their artwork was used to reflect on the use of art techniques by gifted children. Children's artistic expression is influenced by the child's age, the child's level of motorical, emotional and social development, art technique and art elements. Furthermore, art will be mentioned as a valuable companion in the life of a child, then the importance of fine arts and children's artistic expression structured according to children's stages of development. In addition, a center of artistic expression and creation will be presented, which is closely connected with other centers of activity in the living room. It will be most emphasized what its equipment should be and how it serves children to develop various skills. The logical sequence will connect art and talent, which encourages artistic talent as a very valuable ability of a preschool child. For the purposes of the mentioned considerations, works outside the „Bistrić“ program were also used, respectively works created within the parent group. Finally, the importance of the role of a competent preschool teacher, his challenges and advantages in working with gifted children, the ways in which they can be encouraged in artistic expression and similar will be emphasized. To make it easier to understand the issues raised, 11 chapters are written, which will analyze the important items of the paper and more clearly shape the skeleton of this theoretical research.

Keywords: giftedness, competencies, artistic expression, “bistrići”, preschool teacher co-creator

1. UVOD

Ulaskom u svijet predškolskog odgoja, rada predškolskih djelatnika koji čine odgojno-obrazovnu ustanovu (dječje vrtiće) i dubljim razumijevanjem njihove svrhe, često se može naići na pojmove kao što su neposredna okolina djeteta, stečeno iskustvo, igra kao oblik učenja i jedna od važnijih sastavnica djetetova odrastanja. Nadalje, aktivnosti, sposobnosti, stvaralaštvo, optimalan razvoj djeteta i ini. Sve navedeno i puno više čini djetetovu okolinu koja ga određuje sada i kroz cijeli život, u odrasloj dobi. Kako je dijete kroz period ranog djetinjstva stimulirano, odražava se na njegove trenutne i buduće potencijale koje koristi u životu.

U tim istim, još ih se naziva i institucionalnim ustanovama, odnosno dječjim vrtićima koji predstavljaju zakonski propisan temeljni stup odgoja i obrazovanja djece najranije dobi, ravnopravno participiraju upravo djeca. U suživotu s djecom do prelaska u sljedeću obrazovnu instituciju - školu, u najvećem dijelu, bivaju odgojitelji. Za period od dolaska u dječji vrtić do polaska u školu, moglo bi se reći da predškolska djeca borave više od pola vremena pod budnim i brižnim okom svojih odgojitelja. Razdoblje koje su u vrtiću djeca provode svrhovito; istražuju, plešu, pjevaju, crtaju, igraju se i kroz igru uče o ponašanju, normama, bontonu, vršnjačkim odnosima, izražavanju emocija... Moglo bi se nabrajati u nedogled. Odgojitelj, dakle, ima punu pažnju na djetetovo odrastanje i aktivnosti te djeluje u službi čuvara njegovih potreba i želja. Isto tako, djeca u najranijoj dobi pokazuju razne interese te do izražaja mogu doći njihove kojekakve sposobnosti za određeno polje koje upravo kompetentni odgojitelji mogu vrlo brzo primijetiti i dijete dodatno stimulirati kako bi dostiglo veće potencijale nego da je ostalo nezamijećeno. Djeca bivaju zaštićena i adekvatno zbrinuta jer se aktivnosti provode prema odgojno-obrazovnim načelima. To konkretnije znači da djeca sudjeluju u strukturanim i pomno osmišljenim aktivnostima koje razvijaju njihove potencijale, bilo da su djeca optimalnog (urednog) razvoja, nadarena ili s teškoćama u razvoju. U tome leži značaj dječjih vrtića kao odgojno-obrazovnih ustanova.

S obzirom na to da se u ovom radu obrađuje darovitost i likovnost, kako bi se bolje razumjelo postavljenu temu, valja istaknuti osobitosti darovite djece zbog kojih se ona ističu od drugih, odgojiteljevu senzibilnost i znanje za uočavanje takve djece te opisati materijale i likovne tehnike koje će utjecati na njihovo stvaralaštvo u likovnom

izrazu. Do sada je istaknuta svrha odgojitelja u odgojno-obrazovnom procesu koja se podrazumijeva za djecu svih potencijala pa tako i za darovitu, no što je darovitost? Renzulli ju objašnjava kao: „interakciju između tri osnovne skupine ljudskih karakteristika - natprosječne opće sposobnosti, visoki stupanj predanosti zadatku i visoki stupanj kreativnosti.“ (Walker, 2007: 17). Nastavno na likovnu darovitost koja je specifično polje istraživanja ovog rada, veliku pozornost treba dati kreativnosti jer se čini da se tu sastavnicu najmanje stimulira. Umjetničke vještine, u kojima se upravo kreativnost može poticati, se često nažalost degradiraju. Jednostavno se smatraju manje važnima od primjerice jezičnih ili matematičkih vještina. Zato će u radu biti istaknuta važnost umjetnosti kao bitne sastavnice djetetova života i u službi motivacije u dječjem izrazu. Likovne vještine se u dječjem vrtiću najviše „bruse“ u centru za likovno istraživanje i stvaranje. Kako može biti bogata i stimulativna opremljenost takvog jednog centra i što unutar tog centra djeca razvijaju, bit će opisano kasnije.

Osim darovitosti, važno je spomenuti i program Bistrić koji je u sklopu odgojno-obrazovne ustanove pohađala jedna od odgojiteljica, a zatim stekla priznanje i kompetencije da i sama vodi grupu od devetero darovite djece u prostorima dječjeg vrtića u kojem je zaposlena. Njihovi likovni radovi su priloženi u predzadnjem poglavlju. Bistrić je centar za poticanje darovitosti djece i pod „palicom“ Jasne Cvetković-Lay brine i zalaže se za njihova prava. Nudi mnoge edukacije i savjetovanja u cilju pomaganja djeci, pedagoškim praktičarima i roditeljima.

Ne smiju se zaboraviti niti likovni elementi i likovne tehnike (u ovom slučaju crtačke i slikarske) koje su djeca koristila u svojim radovima. Prije toga je bilo shodno za opisati općeniti raspon dječjih likovnih vještina podijeljen u 4 kategorije s obzirom na njihovu dob. Prvo je faza šaranja, zatim faza predsheme i sheme i faza realizma.

Na kraju će razna promišljanja o likovnim tehnikama i dječjim vještinama pokazati doživljaj autorice temeljen na prikupljenim radovima darovite djece uključene u program Bistrić.

2. UMJETNOST I LIKOVNOST

Djeca svijet spoznaju na razne načine, preko svojih osjetila. Sve što nauče, osjete i dožive žele s nekim podijeliti pa to čine osim govorom, i crtajući, slikajući, pjevajući, glumeći, plešući i slično. S obzirom na to da navedene aktivnosti spadaju u domenu stvaralaštva, može se zaključiti kako veliku ulogu u životu djece ima upravo umjetnost. Ona se može promatrati kao cjelina satkana od nekoliko sastavnica. Te sastavnice, ples, pjevanje, gluma, likovnost itd. čine razne, jedinstvene jezike umjetnosti. (Slunjski, 2014: 48) Čine medije preko kojih djeca žele nešto reći, žele biti zapažena ili poslati poruku svojoj okolini.

Izvršno je koliko su jezika djeca sposobna koristiti odjednom. Osim što spoznaju svijet, djeca putem umjetnosti izražavaju vlastite potrebe, želje, pretpostavke, otkrića i još mnogo više. „Crtanje, slikanje i općenito korištenje svojih simboličkih jezika, za dijete je svojevrsno iskustvo izražavanja života, smisla, značenja.“ (Gandini, Hill, Cadwell, Schwall, 2005). Citat dočarava snagu i bogatstvo likovne umjetnosti u dječjim životima, što svakako nije zanemarivo i za odrasli svijet. Dječji likovni rad može prštati tolikom energijom da odrasle promatrače, ako si oni to dopuste, može udaljiti od stvarnosti i uvući u dječji svijet mašte gdje je sve moguće. Eto o kakvoj energiji je riječ.

Nadalje, kažu da djeca u sebi imaju tu kreativnu notu, spontanost i individualnost, da im je to prirodno. Zato ih je važno poticati, stimulirati i davati im odgovarajuće poticaje koji njihovu prirodnost neće gušiti. Zadatak skrbnika, odgojno-obrazovnih praktičara i okoline generalno jest da se potrudu da nesvjesno, ili još gore svjesno, ne čine takvu nepriliku za djecu. (Slunjski, 2014: 49) Što nije preporučljivo? Kako se dječji potencijal ne bi narušavao, nije im poželjno nametati vlastito viđenje, premda pojedinac misli da je to za njihovo dobro. Pretjerano usmjeravanje može biti negativno za dijete, makar odrasli često usmjeravanje djeteta doživljavaju kao svoju svrhu. (Slunjski, 2014: 50) Isto tako, odrasli često imaju potrebu djecu poučavati ili ih ispravljati u njihovom izrazu. U priručniku Edite Slunjski opisan je primjer s automobilom. Djeca automobil doživljavaju kroz njegovu svrhu, a to je kretanje. U razdoblju od 2 do 3 godine, kretanje obično prikazuju krugovima jer im simbol kruga dočarava gibanje. Pritom se ne osvrću previše na realnost prikaza niti na detalje, no odrasli će obično ukazivati na realne dijelove vozila iako to doista nije potrebno, čak

može biti i štetno jer se guši djetetov simbolički jezik koji ono prirodno koristi i izražava. Djetetov izraz se ne vrednuje prema onome što je u okolini prepoznatljivo, već je vrijednost upravo u tome kako djeca vide svijet vlastitim očima. (Slunjski, 2014: 51-52) Djeca će s vremenom vlastiti izraz nadopunjavati detaljima na koje odrasli stavljaju naglasak, no sada ih treba pustiti da budu djeca i da se nesmetano razvijaju. Važno je slijediti njihove interese i omogućiti im da biraju sadržaje koji ih zanimaju. Isto tako im dopustiti da se izražavaju na način kako ona vide stvari i kako im vlastite vještine omogućavaju, a odrasli su tu da djecu ohrabruju i štite. Bitno je da odrasli znaju da će ih djeca s radošću voditi kroz svoj svijet i da će uživati u zajednički provedenom vremenu.

Odrasli također imaju potrebu negdje pripadati zbog čega sputavaju svoje dijete. Konkretnije, odrasli pohvaljuju djecu kada crtaju šablonski - kućica, cvijeće i sunce, no kada se u radovima pojavljuje apstraktnost, to im je čudno. Boje se da se njihovo dijete neće uklopiti. Često se može uočiti kako djeci takve tipizirane, uobičajene primjere i sami nude. Važno je znati da se time potiče pasivnost kod djeteta koja se u konačnici manifestira na način da ono ne opaža i ne istražuje okolinu. Dijete zapravo kao da žmiri na doživljaje svijeta. (Belamarić, 1987)

Kako je već ranije spomenuto, djeca se rađaju s kreativnošću. Spontano ju koriste u svemu što rade, u igri, u pokretu, u likovnosti, u glazbi, u matematičkim zagonetkama. (Nola, 1987) U prethodnom odjeljku bili su navedeni primjeri što nije stimulativno za dijete, a sada neka to budu primjeri koji idu na njegovu korist. Nameće se pitanje: koja bi bila uloga odraslih u poticanju kreativnosti djeteta? Da su odrasli u službi partnera djece. Prema Pelo (2007) to znači sljedeće: poticati inicijativu u stvaralačkom izrazu, hrabriti djetetove trenutne vještine, poticati na istraživanje i promatranje kao nešto što je djeci prirodno zapisano u genetskom kodu, na uporabu raznih inovativnih materijala, na promišljanje o novim načinima izražavanja.

Likovni jezik je vrlo bitan kao izražajno sredstvo. Dijete njime može izraziti svoju nutrinu, svoje utiske i svoje viđenje stvarnosti. Zato što je ovako specifičan, treba ga njegovati. Pristup koji bi se zapravo trebao poticati jest taj da odrasli nauče iščitavati simbole s dječjih crteža, a to jedino mogu naučiti od djece. Dajući djetetu vremena koliko mu treba za istraživanje, upoznavanje s materijalima i slobodno izražavanje, istodobno razvijamo djetetov likovni jezik. (Slunjski, 2014: 73) Dijete će tako upoznati

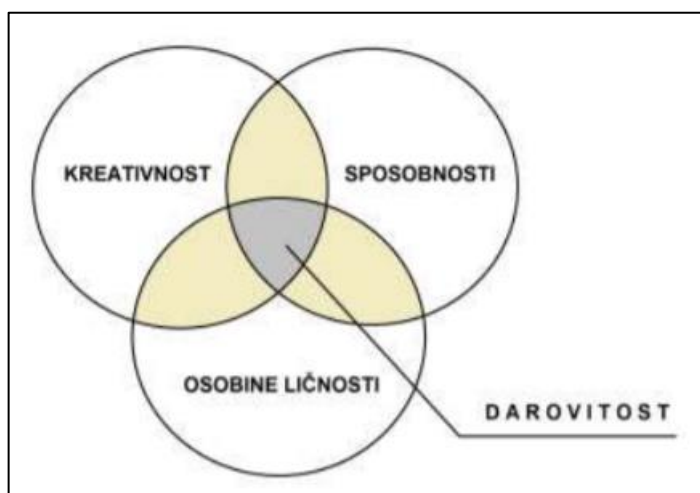
likovne elemente kao što su linija, boja, oblici, prostor, tekstura, proporcije i slično. Pri prvom doticaju s olovkom, dijete počinje šarati, dakle počinje povlačiti linije. Iako se odraslima ova inicijativa ne čini tako važnom, za dijete je izuzetno važna. Ono svakim potezom zapravo vježba držati olovku i razvija finu motoriku, jača mišiće ruke, razvija se koordinacija oko-ruka, postaje samopouzdanije u svoju vještinu šaranja i upoznaje karakteristike linije jer ona može biti svakakva (ravna/zakrivljena, tanka/debela, isprekidana, valovita...). (Slunjski, 2014: 74) Zatim upoznaje primarne i sekundarne boje te će samostalno kreirati nove nijanse. Osim olovke, drvenih bojica i flomastera, djeca se slobodno mogu upoznavati i s vodenim bojama te temperama koje mogu nanositi kistom, a za temperu mogu upotrijebiti i svoje prste, odnosno ruke ili stopala. To će ih posebno razveseliti kao i kolaž papir te tuševi u boji. (2014: 75)

Veliki utjecaj u likovnosti, što se odgojno-obrazovnih ustanova tiče, ima Reggio vrtić u Italiji. Oni dječje vrtiće opremaju umjetničkim studijem, tzv. atelje te surađuju s različitim obrazovanim umjetnicima. Atelje se sastoji od raznih izražajnih medija koji djeci pružaju bogato iskustvo bazirano na stvaralaštvu čime razvijaju jezik umjetnosti. (Slunjski, 2014: 50)

3. DAROVITOST

Koren (1988) je definirao darovitost ovako: „... sklop osobina koje omogućuju pojedincu da dosljedno postiže izrazito iznad prosječan uradak u jednoj ili više aktivnosti kojima se bavi.“ Drugim riječima, darovita djeca imaju visoko razvijene sposobnosti (Gagne, 1985) i uspješniji su u provođenju odgojno-obrazovnih aktivnosti od vršnjaka. (Cvetković Lay, Sekulić Majurec, 2008: 16) Osim naslijeđenih predispozicija i pruženih poticaja, veliku ulogu u razvoju darovitosti igra i okolina. Okolina oblikuje dijete, njegova iskustva i ličnost iz čega nastaje određeni potencijal.

Darovitost prema Renzulli i Reis (1985) tvori troprstenasta koncepcija koja se odnosi na tri osnovne skupine osobina: iznad prosječno razvijene sposobnosti, osobine ličnosti (istaknuta motivacija za rad) i kreativnost. (Cvetković Lay, Sekulić Majurec, 2008: 17) Sve tri sastavnice razvijaju se odgovarajućom dinamikom te se međusobno isprepliću.

Slika 1. Troprstenasta definicija darovitosti (Prema: Renzulli i Reis, 1985.)

Da bi se pojam sposobnosti mogao pobliže objasniti, postoji podjela na intelektualne (u domeni spoznajnog djelovanja - misaoni procesi, apstraktno mišljenje, pamćenje...) i specifične sposobnosti koje formira područje konkretne darovitosti (društveno, umjetničko, tjelesno...). (Cvetković Lay, Sekulić Majurec, 2008: 18) Lijepo je to objasnio psiholog Gardner (1983) dijeleći sposobnosti na sedam inteligencija: verbalno-lingvistička, logičko-matematička, vizualno-spacijalna, glazbeno-ritmička, tjelesno-kinestetička, intrapersonalna i interpersonalna. U kontekstu ovog rada najzanimljivija je vizualno-spacijalna jer se odnosi na prostorno

snalaženje koju dijete, primjerice koristi na papiru kada stvara svoj likovni uradak. Vještina se očituje i u građevnom centru u igri s kockama, kompleksnim slagalicama, u kreiranju raznih sadržaja i slično. (Cvetković Lay, Sekulić Majurec, 2008: 20) Vizualno-spacijalnu sposobnost, kod djeteta koje veliki dio vremena provodi crtajući, možemo poticati osiguravajući papire, ploče, bojice, flomastere, vodene boje, krede te pronaći značajna likovna djela s kojima se ono može upoznati. (Cvetković Lay, Sekulić Majurec, 2008: 22) Prema Gardneru, sva djeca posjeduju djelić svake od ovih inteligencija, no stvar je u njihovom ispoljavanju. Ona inteligencija koja prevlada, iskristalizirat će se u darovitost. (Cvetković Lay, Sekulić Majurec, 2008: 19) Osim toga, dijete može pokazivati sposobnosti istovremeno.

Sljedeće su osobine ličnosti koje upotpunjuju razvijanje visokih sposobnosti i čine da se potencijalno darovita djeca ne izgube u moru prosječnosti. I autorice priručnika o darovitoj djeci ističu da bi se darovitost iskazala, nisu dovoljne specifične sposobnosti, već su prema istraživačima specifične i osobine ličnosti. (Cvetković Lay, Sekulić Majurec, 2008: 22) Psihologinja Čudina-Obradović (1990) je stoga istaknula motivaciju za rad kao osobinu ličnosti koja se izričito primjećuje kod darovite djece. Motivacija darovite djece ogleda se u specifičnim interesima i fascinaciji za neko područje, usmjerenosti prema ostvarenju cilja tijekom aktivnosti koja je predmetom njihovih specifičnih interesa te enormnom radnom energijom koja im omogućava da satima mogu nešto raditi bez da se osjeti umor u njihovu djelovanju. Na koncu, ove osobine rezultiraju velikim znanjem u određenom području koje se krije u glavama tako male djece što naprosto oduševljava. Shodno znanju, uspješnosti u ostvarivanju ciljeva i odnosu okoline prema darovitoj djeci, zanimljivo je što se i njihov pogled prema vlastitom biću mijenja. (Cvetković Lay, Sekulić Majurec, 2008: 22-23) Prirodnim slijedom razvijaju posebne osobine ličnosti koje pridonose razvoju prvo spomenutih sposobnosti. Prema Čudini-Obradović to su „pozitivna slika o sebi, samopoštovanje, samopouzdanje, postavljanje visokih ciljeva, odsutnost straha od kritike, osjećaj vlastite vrijednosti i postavljanje visokog standarda vlastitog rada“ (1990: 34). Psihologinja je dodala i osobine koje se iskazuju u samostalnom radu djeteta: autonomija, samodostatnost, dominantnost, individualizam, samousmjerenost, nekonformizam, inicijativnost te spremnost na rizik.

Zadnja sastavnica darovitosti je kreativnost. Ona je specifična jer su u moru genijalaca koji su živjeli i žive na ovome svijetu, samo određeni pojedinci postali zamijećeni i ostali zapamćeni upravo zbog nje, svoje kreativnosti. Ovu istaknutu osobinu krase originalnost, nešto novo i drugačije od ostalih. Jasno je, zbog sposobnosti i osobina ličnosti nitko se ne bi toliko isticao kao zbog kreativnosti. Zato je ona postala izuzetno važna u polju proučavanja darovitosti i velika je potreba da ju se već u ranom djetinjstvu krene poticati. Kreativnost je na kraju iznjedrila i novu definiciju darovitosti: „Darovitost je sklop osobina koje omogućuju pojedincu da dosljedno postiže izrazito iznad prosječan uradak u jednoj ili više aktivnosti kojima se bavi, te da taj uradak predstavlja značajan kreativni doprinos području u kojem se javio.“ (Cvetković Lay, Sekulić Majurec, 2008: 27) Od tada se nametnulo pravilo: više nije dovoljno da je netko značajno iznad prosječan, nego mora biti i kreativan. Kod djece se kreativnost može uočiti po njihovim neobičnim pitanjima i maštovitim odgovorima, mudrim izjavama, hrabrosti u istupanju, inventivnosti, originalnim rješenjima problema, smislu za improvizaciju... Zaključak jest da za darovitost nisu dovoljne visoko razvijene sposobnosti, nego da su zaslužne i osobine ličnosti koje se iskazuju u aktivnosti kojom se dijete bavi i kreativnost kao potencijal za stvarati nešto novo. (Cvetković Lay, Sekulić Majurec, 2008: 28)

Odgojitelji uz teorijsku podlogu o darovitosti moraju imati i osjećaj za prepoznati takvu djecu, točnije prepoznati njihove osobitosti po kojima se izdvajaju od vršnjaka. Zašto odgojitelji mogu brže i lakše prepoznati darovitu djecu nego npr. skrbnici? Jer u skupini koja broji barem dvadesetak djece, darovita djeca će se isticati. Odgojitelji radi poznavanja razvojnih faza i velikog broja djece koja su sličnih uzrasta, mogu brzo uočiti tko se ističe, tko je u nečemu napredniji. (Cvetković Lay, Sekulić Majurec, 2008: 14) To potvrđuje i sljedeći citat: „Kao darovitu, odgojitelji uvijek izdvajaju djecu koja mnoge stvari rade prije, brže, uspješnije i drukčije od svojih vršnjaka i koja u tome imaju bolja i viša postignuća.“ (Cvetković Lay, Sekulić Majurec, 2008: 15).

Definirao se pojam darovitosti, a što s kvocijentom inteligencije (IQ)? Nekada se vjerovalo da su darovitost i visoki IQ skoro pa istoznačnice. Danas, kada su oba pojma puno više istražena, zna se da jedno ne mora uvjetovati drugo jer se IQ odnosi na akademska postignuća, dok darovitost uz visoke sposobnosti karakteriziraju i

osobine ličnosti i kreativnost. To ukazuje na sljedeće: djeca u nekom području aktivnosti mogu biti darovita, vrlo sposobna, dok u drugom mogu biti prosječna, čak pokazivati teškoće pri savladavanju. Stoga su i znanstvenici zaključili da darovitost i visoki IQ ne moraju biti recipročno povezani. (Winner, 2005: 27) Također, visoki IQ ne mora biti uvjet za darovitost u umjetnosti. (Winner, 2005: 10) Ipak je korisno napraviti kratki pregled darovite djece s visokim IQ-em radi njihovih općih karakteristika kako bi moglo biti govora o likovnoj darovitosti.

3.1. Opće karakteristike darovite djece s visokim IQ-om

Opće karakteristike darovite djece s visokim IQ-om se nalaze ovdje radi lakšeg razumijevanja darovitosti općenito. Prvo što roditelji opaze kod svoga djeteta do pete godine su: pažnja i memorija prepoznavanja u dojenačkoj dobi (dakle raspoznaju osobe koje o njima brinu), sklonost prema novome (brzo im nešto dosadi), prijevremeni tjelesni razvoj (ranije počnu sjediti, puzati i hodati), govor (vrlo rano progovaraju, brzo slažu složene rečenice i imaju bogat vokabular) te prekomjerna osjetljivost (izrazito intenzivne reakcije na buku, bol i frustraciju). (Winner, 2005: 22)

Nadalje, uče uz minimalno upućivanje (samo im je potreban adekvatan izvor znanja i osoba koja će odgovarati na pozamašan broj pitanja, uz to, brže uče te razmišljaju drugačije od ostalih vršnjaka), znatiželja poput znanstvenika (postavljaju dubokoumna pitanja i ustrajni su nad problemom koji žele istražiti), upornost i koncentracija (za nečim što im je vrlo interesantno), energija (u dojenačkoj dobi trebaju manje sna, puno energije koju posjeduju koriste za koncentraciju, no katkad ta energija preraste u hiperaktivnost ako su zanemarena), „metakognitivna“ svijest (svjesni vlastitih ideja, mogu ih upotrijebiti za rješavanje novih izazova iako ona međusobno djeluju nepovezano) te opsesivni interesi (za npr. računala, dosežu znanje stručnjaka). (Winner, 2005: 23)

Što se tiče školskih vještina, nauče čitati do četvrte godine kao da idu u 6. razred osnovne škole i od onda knjige doslovno „gutaju“, fasciniraju ih brojevi, posjeduju impozantno pamćenje u polju matematike i jezika, logički i apstraktno se ističu, jedino imaju problema s rukopisom, vjerojatno zato što brže razmišljaju nego što pišu te ne mare za urednost. (Winner, 2005: 24)

U socijalnim odnosima su samotnjaci, igraju se sama jer žele i jer ne mogu podijeliti interese s vršnjacima, svjesna su da se ne uklapaju. Više vole stariju djecu zbog podudarnosti u mentalnoj dobi. Emocionalno se ističu zbog izvrsnog smisla za humor (povezano s verbalnom vještinom), okupiraju se filozofskim i moralnim temama koje ih mogu posve okupirati (zlo u svijetu, briga za okoliš, čak promjena prehrane kao vegetarijanstvo). (Winner, 2005: 25)

4. LIKOVNA DAROVITOST

Iako se često smatra da su verbalne i matematičke kompetencije vrijednije, to ne bi trebalo biti tako. Ni umjetnost ni glazbu se ne smije degradirati već bi ih se trebalo vrednovati jednako kao ove prve. Razlog tomu je podudarnost prema ovim karakteristikama: sposobnosti se kod djece razvijaju prije vremena, „sviraju“ po svom i posjeduju žar za savladavanjem. Dodatna crtica zbog koje se mogu usporediti ove kompetencije ogleda se u razvoju talenta. Naime, talent se brzo kristalizira u jednom području, dok su druga područja prosječna. (Winner, 2005: 45)

Autorica Winner navodi primjer jednog dječaka od šest godina koji je imao žar za crtanjem. Njegova darovitost počela se nazirati još u ranom djetinjstvu, a interes za crtanjem pokazao je kada je imao deset i pol mjeseci. Naime, želio je dohvatiti olovku s kuhinjskog stola. Majka ga je tada posjela nasuprot sebi, dala mu papir i dva flomastera. Djeca obično počnu šarati s dvije godine, no on je već tada povlačio crte flomasterima, olovkom i drvenim bojicama i iskreno se radovao. Kada je navršio pet i pol godina, na prijedlog dječakove odgojiteljice, roditelji su dječaka odveli na testiranje. Željelo se vrednovati dječakovu darovitost što bi poslužilo za školu i smještanje dječaka u razred učiteljice koja ima bogatiju likovnu podlogu. U testu je zadatak bio nacrtati čovjeka i prednost je bila ako se koristilo što više detalja. Goodenough test katkad je služio kao test inteligencije. Iako nije sasvim precizan, mogu se dobiti određene naznake u likovnoj darovitosti. Dječak je procijenjen vrlo visoko, njegove crtačke sposobnosti su više od crtačkih sposobnosti prosječnog četrnaestogodišnjaka. Osim toga, zanimljivo je da je samouk te su primijetili da ne ulaže neki napor pri crtanju. Ako se usporedi njegov crtež i crtež petogodišnjaka kod kojeg nije uočena likovna darovitost, uočljive su velike razlike. Daroviti dječak koristi puno detalja kao trepavice, zjenice, crta vrat i struk, dok glavu crta jajoliko, a drugi dječak koristi shematske prikaze (oči i glavu crta kao krug, usta kao slovo U). Do šeste godine je crtao i lijevom i desnom rukom, katkada s obje istovremeno. Kao da nije stizao prikazati slike koje je imao u glavi. Sa šest godina je počeo crtati samo desnom rukom. (Winner, 2005: 46)

Crtao je kada god je mogao, za doručak, kada bi stigao iz škole, kada bi mu došli prijatelji. Televizija mu je bila inspiracija za nove crteže. Rado je sudjelovao u drugim aktivnostima, no crtanje je uvijek pokušavao ubaciti u što god da radi. (2005: 47-48)

Kao dvogodišnjak, crtao je balone u pokretu, s dugim konopcem i trokutastom petljom. Dok većina djece s tri godine crta ljude kao punoglavce, on je crtao čovjeka u pokretu sa svim pripadajućim tjelesnim i facijalnim detaljima. Do četvrte godine je proširio i odredio svoj specifičan crtački interes. Crtao je leteće, padajuće, hodajuće i plešuće figure u lepršavim, sjajnim haljinama. U njegovim crtežima nije bilo mjesta shematskim, nego samo realističnim figurama. Sa sedam godina je zbog zadirkivanja vršnjaka, u svoj izraz dodao i mišićave ili mlitave hrvače, životinje i portrete, no nije odustao od ženskih figura. (Winner, 2005: 48-49)

Volio je crtati i promatrajući. Takav stil crtanja je sam otkrio, iako mala djeca nisu sklona crtati na taj način. Neka pogledaju model i nastave crtati shematski, a neki pokušavaju nacrtati ono što stvarno vide. Daroviti dječak je osim promatranja, crtežu dodao svoj doživljaj jer je crtao vrlo naglašeno, ekscentrično. (Winner, 2005: 52) Bilo je zanimljivo što je bilo dovoljno da na nekoliko sekundi vidi neku scenu koja ga je zaintrigirala i da ju u idućim trenucima nacрта. Stvarao si je vizualno-prostorne izazove kao što to rade i djeca darovita iz matematičkih područja, rješavajući vrlo kompleksne zadatke. To ga je poticalo da unaprjeđuje svoju vještinu.

Njegovi početci bili su prikaz ljudskih figura u pokretu, zatim je crtao figure u nepravilnim položajima, prikazane s leđa ili u poluprofilu. Zanimljivo je bilo i to što su njegovi crteži započinjali od ruba haljine ili tako neke sporedne točke lika, umjesto od primjerice glave. Prije navršenih šest godina, dječak je otkrio animaciju. Na dugačkom listu kompjuterskog papira nacrtao je razne scene iz *Male sirene*. Majku je zamolio da svaki crtež snimi kamerom s lijeva na desno i dobio animirani film! Ovo postignuće bi se moglo usporediti s nekim matematičkim poučcima koje vrlo rano otkrivaju matematički darovita djeca. Nažalost, matematička otkrića su puno impresivnija za odrasle od umjetničkih. Zato djeca-umjetnici često preuzimaju inicijativu i rade po svom. (Winner, 2005: 52, 54)

Dječak je bio izvrstan i u drugim vizualno-prostornim aktivnostima kao i vizualnom pamćenju. Pri slaganju i konstrukcijama slagalica i Lego kocki je bio vrlo vješt i volio ih je kombinirati. S osamnaest mjeseci je u automobilu bake i djeda primijetio školjke. Kasnije s dvije i pol godine kada školjki tamo više nije bilo, ostali su se zapanjili da se toga dječak sjećao. Bio je vrlo rječit tijekom opisivanja slika koje je primjećivao u okolini, u prirodi. (Winner, 2005: 54, 56) Za školu nije pokazivao

neki veliki interes već je određene aktivnosti prilagođavao tako da može crtati. S godinu dana je raspoznavao osnovne boje, a s godinu i pol sporedne (tamnocrvena, s dvije godine lavanda=svjetlo ljubičasta, svjetlo plava za nebo, tamno plava itd.). Slova je prvo zapažao kao simbole i crtao ih je prije nego je navršio dvije godine. S tri godine je pisao riječi kako bi stvorio interakciju između svojih likova. Njegova slova su uvijek djelovala otmjeno, ukrašena zavijutcima. Bio je vrlo uporan i nije želio prihvatiti standardan način pisanja. Naučio je čitati nešto kasnije, već mu je prošlo šest i pol godina, iako je slova koristio od druge godine. Isto je bilo i s brojevima. U nekim stvarima je bio prosječan, dok je u likovnom izričaju bio darovit. Crtanje je bila njegova potreba i sreća je da je imao učiteljicu koja mu je dala prostora da svoju potrebu zadovoljava. (Winner, 2005: 60-61)

4.1. Općenite karakteristike crteža darovite djece

Općenito, likovno darovita djeca imaju vrlo istančanu vizualno-prostornu inteligenciju i imaju sposobnost prikazivanja stvari, dakle trodimenzionalnih predmeta na dvodimenzionalnoj površini. Zato se često njihovi radovi mogu usporediti s odraslim umjetnicima.

Trogodišnjaci obično nešto crtkaju, šaraju, koriste sheme za svoj prikaz, dok daroviti dvogodišnjaci crtaju prepoznatljive oblike. (Winner, 2005: 61) Predškolska djeca optimalnog razvoja crtaju dodavanjem geometrijskih oblika tj. shema (dakle ne hvataju obrise predmeta), dok likovno daroviti crtaju cijeli lik jednom kontinuiranom crtom pritom dodajući mnoštvo detalja. Time postižu realizam.

Likovno daroviti su vrlo brzi, samouvjereni i opušteni pri crtanju. Nije im potrebna gumica niti ulažu neki napor. Crtež mogu započeti iz bilo kojeg kuta predmeta bez obzira na polaznu točku. Tako je i veliki Picasso mogao nacrtati psa tako da počne od uha. (Winner, 2005: 62)

Realizam postižu i igranjem s volumenom i dubinama, odnosno trećom dimenzijom. Koriste skraćivanje, smanjivanje veličine, linearnu perspektivu kao vrlo zahtjevnju tehniku, figurativnu strategiju umjesto konceptualne (vide oblike predmeta uključujući njihovu iskrivljenost u pokretu). Djeca optimalnog razvoja ne koriste linearnu perspektivu do kasnog djetinjstva. I tada vjerojatno koriste konceptualnu

perspektivu uz naučena pravila, dok je darovitima takvu perspektivu prirodno koristiti. Zapanjujuće je vidjeti takvu sposobnost kod tako male djece. (2005: 61-63, 65-66)

Djeca urednog razvoja obično likove crtaju od naprijed ili sa strane, dok darovita djeca crtaju u raznim položajima, iskrivljuju oblike, skraćuju, smanjuju veličine kod udaljavanja itd. Milbrath (1995) je istražila da poluprofil koriste od šeste godine u polovini crteža, dok djeca koja crtaju prosječno, koriste ovaj način prikaza u samo 15 posto vremena i to u dobi od jedanaest do četrnaest godina.

U kompoziciji daroviti crtači često koriste „dinamičnu ravnotežu“ koju je tako imenovao Rudolph Arnheim (1974). Radi se o kombinaciji većeg i manjeg oblika na suprotstavljenim stranama crtačke plohe. Manji oblik upotpunjuju žarkom bojom. Prosječni crtači prvo komponiraju bez nekog smisla, a zatim u stvaranju koriste uobičajenu simetriju. (Winner, 2005: 66)

5. CENTAR BISTRIĆ

S obzirom na to da djeca, čiji su likovni uraci korišteni u radu, dva puta tjedno odlaze na radionice za darovitu djecu u sklopu svoje odgojno-obrazovne ustanove i da su neki uradci nastali upravo na radionicama, valja spomenuti Centar za poticanje darovitosti djeteta, Bistrić. Voditeljica centra je Jasna Cvetković Lay, priznata psihologinja s impresivnom biografijom. Osim u Hrvatskoj, educirala se i diljem Europe te stekla zvanje obrazovne specijalistice za darovite. Pozamašnu stručnu bazu znanja koju je zaslužila vlastitim trudom i radom nesebično dijeli na raznim radionicama, seminarima i stručnim skupovima. Njezine edukacije rezervirane su za roditelje i sve praktičare iz domene društvenih znanosti. Napisala je nekoliko priručnika i brošura za darovite te održala međunarodne konferencije. Sve što je naučila u dosadašnjem radu koristi za dobrobit darovite djece koja su često neshvaćena i nestručno primljena u odgojno-obrazovni sustav od najranijih dana vlastite participacije u isti. Osim što se zalaže za prava darovite djece, smišlja aktivnosti za darovite predškolce i ranije razrede osnovne škole koje se provode na radionicama često pod njezinim vođenjem te brine o skrbi darovite djece jasličke dobi nadalje. (Cvetković Lay, 2008: 183)

Logičnim slijedom, udrugu Bistrić osnovala je 1995. u suradnji s prof. dr. sc. Anom Sekulić Majurec. Cilj udruge jest educirati praktičare, a i roditelje o aktivnostima posebno primijenjenim za darovitu djecu u okviru programa koji su kvalitetno i stručno kreirani. Udruga broji oko petnaestak članova, što stalnih, što volontera. Rado surađuju s odgojiteljima, učiteljima, pedagozima, psiholozima, kao i doktorima znanosti. Posebno rade na područjima vezanim uz kemiju, matematiku, informatiku, robotiku, medicinu, ekologiju, modelarstvo. Njihov rad podupiru mnogi roditelji darovite djece kao i razni sponzori (Algoritam, IDA DIDACTA, SPAN) te nekadašnje Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti. Centar Bistrić ima dug i uspješan staž. Nekada su bili jedini centar za darovitu djecu, no danas imaju podršku centara iz Zagreba, Rijeke i Splita.

Bistrić nudi stručnu pomoć i podršku nadarenoj djeci, roditeljima i odgojno-obrazovnim praktičarima. Njihov pristup je grupni i individualni u vidu radionica, edukacija i savjeta. U Bistriću djeluju globalno, objavljuju razne brošure i publikacije o darovitosti (drugim riječima razbiju predrasude o darovitoj djeci), nude odgovore na

postavljena pitanja. U svojim prostorima organiziraju igraonice za darovitu djecu čime im omogućuju da se druže s vršnjacima sličnih predispozicija i interesa. Osim toga, s njima rade pokuse, koriste zahtjevne didaktičke igre i računala. Bonus je što postoje edukacije pa je omogućeno da i drugi praktičari drže radionice u primjerice odgojno-obrazovnim ustanovama. Također su dostupni na info telefonu za roditelje. Može se raspitati o odabiru igara, didaktičkih sredstava i digitalnih materijala - softwarea, o programima, stručnoj literaturi i dr.

Za darovitu djecu u centru Bistrić kažu da imaju razvijene sposobnosti u jednom ili više područja. U vidu sposobnosti, djeca iskazuju specifične potrebe koje se uočavaju veoma brzo, već u ranom djetinjstvu i koje je imperativ zadovoljiti. Ono što je najvažnija aktivnost centra jest poticanje kreativnosti i realizacija samostalnih, dječjih projekata što je dakako povezano sa zadovoljavanjem specifičnih potreba.

Od osnutka centra održano je preko sedamdeset seminara i radionica te nekoliko projekata u Hrvatskoj i Sloveniji na zadovoljstvo praktičara i ravnatelja iz polja teorije i prakse odgojno-obrazovnih ustanova i darovitih. Kako je spomenuto, za odgojitelje nude radionice koje će im pomoći da se uz ionako veliki broj djece u skupini, snađu s onom darovitih predispozicija. Za početak, na njihovim stranicama može se pronaći lista za opažanje ponašanja svojstvenih bistrom djetetu koja će olakšati odgojitelju u prepoznavanju specifičnih karakteristika. Ako odgojitelji uviđaju znakove nadarenog djeteta, u centru savjetuju da im se svakako obrate. Također, u okviru redovitih programa vrtića i škole nude temeljni edukaciju za rad s darovitima, jednodnevni seminar i projekt duljeg trajanja. Seminar se odnosi na teoriju i praksu, dok projekt uključuje identifikaciju i aktivnosti koje će oplemeniti vrtićki program. Osim toga, u ponudi imaju specifične treninge i radionice o poticanju kreativnosti i korištenju vježbi kreativnog mišljenja, pokazivanje kako se upotrebljava didaktika, posebne igre i edukativni materijali te organiziraju specijalizirane kraće i izvanškolske programe (igraonice, radionice i ljetne škole). Na kraju se dolazi do individualnih uvođenja u neposredni rad s darovitima u okviru izvanvrtićkih, posebnih, specijaliziranih programa za odgojitelje i druge praktičare.¹

¹ <http://www.bistric.info/> Centar za poticanje darovitosti djece Bistrić

Darovitost se može i stručno procjenjivati. Jedan od načina procjene pogodan za odgajatelje, bez čijih je zapažanja teško steći cjelovitu sliku o djetetu, prikazan je na listi što slijedi. Zadatak odgajatelja je da opaža i procijeni u kojoj mjeri su u djeteta prisutni sljedeći oblici ponašanja u svakodnevnim vrtičkim aktivnostima. Ovu listu preporučujemo prilikom procjene potencijalne darovitosti djece koja već borave u vrtiću kao i roditeljima kod kuće.

Legenda: 0 — rijetko 1 — ponekad 2 — često 3 — skoro uvijek

1. Započinje i vodi »pametne razgovore« sa starijom djecom i odraslima.	0	1	2	3
2. Ima istančano zapažanje i pamćenje detalja o stvarima koje promatra.	0	1	2	3
3. Može prepričati dijelove priče, pjesmice ili igre koju je vidjelo na TV ili čulo od odgajatelja točnim redoslijedom, bez poticanja.	0	1	2	3
4. Postavlja pitanja na koja je teško odgovoriti: o smrti, seksu, pravdi, Bogu, vrijednostima.	0	1	2	3
5. Želi samostalno učiti (slova, čitanje) i za to treba vrlo malu pomoć odrasloga.	0	1	2	3
6. Uređuje, posprema igračke i druge predmete tako da skupa stavlja stvari koje idu zajedno (klasificira ih po nekom kriteriju).	0	1	2	3
7. U raspravama koristi logiku, povezuje uzroke i posljedice, koristeći riječi kao »zato«, »budući da«.	0	1	2	3

Slika 2. Lista za opažanje ponašanja svojstvenih bistrom djetetu (ukupno 27 oblika ponašanja)²

Odgojiteljica koja provodi izvanvrtičke radionice za darovitu djecu, završila je trening u centru Bistrić vođen od strane osnivačice, Jasne Cvjetković Lay. To joj je bila podloga za pripremu i provođenje radionica za djecu. Baza radionica su znanstvene prirode, pokusi, ispitivanja i testiranja kroz igru, zagonetke, no i socio-emocionalni razvoj kao što je pozitivna slika o sebi. Za svaki susret s djecom, odgojiteljica se pomno priprema, osigurava materijal i prostoriju. Sve aktivnosti su sigurne, vrlo poticajne i za djecu zanimljive. Djeca uživaju otkriti nešto novo. Na radionice dolazi devetero djece predškolske dobi, prevladavaju djevojčice. Svaki pokus i igru poprate likovnim izričajem. Likovnim uradcima zaokruže aktivnost što odgojiteljici može biti jako korisno u evaluaciji. Odgojiteljica dobije slikoviti uvid u dječje dojmove o novim pojmovima ili spoznaje koje dijete nije uvijek u mogućnosti izraziti verbalno. Također, na temelju svih skupljenih informacija, može lakše

² <http://www.bistric.info/index.php/struna-pomo-i-potpoma-praktiarima> Centar za poticanje darovitosti djece Bistrić

pripremati daljnje aktivnosti, promisliti kakva pitanja postaviti da bi ih potaknula na dublje razmišljanje i kreativnost. Na kraju aktivnosti, odgojiteljica po potrebi procjenjuje dječji napredak te likovne radove sprema u razvojnu mapu, a nakon završenih radionica ih uručuje djeci, tj. roditeljima.

6. RAZVOJNE FAZE DJEČJEG CRTANJA

Djeca kada crtaju, vode se osjećajem koristeći trenutnu motoričku vještinu koju su usvojila te prema sjećanju iz vlastite stvarnosti. Crtaju slobodno prema vlastitoj umnoj mapi uz dašak mašte kojom zaokružuju likovni izraz u jedinstveno umjetničko djelo. Za fenomen dječjeg crteža zanimali su se pedagozi, likovni umjetnici, sociolozi, liječnici i psiholozi. Iz perspektive liječnika, uvid u mentalno zdravlje, motoriku i moguće poremećaje djeteta dobivao je pomoću crteža, stoga je crtež služio i terapijski. Sociolog, s obzirom na to da se bavi proučavanjem ponašanja, preko crteža se fiksirao za tu sastavnicu djetetova odrastanja. Ako kod djeteta primjećuje poteškoće u socijalizaciji, crtež im u tome može pomoći. U ovom kontekstu, na djetetovo ponašanje svakako veliki utjecaj ima i okolina što može biti poticajno, ali i ne mora. Zavisi kakvi su ti modeli koji su djetetu najvažniji. Likovni umjetnici najviše pažnje pridaju originalnosti dječjih radova i bogatstvu likovnog oblikovanja koje su svakako odmaknute od akademskog izražavanja. Upravo to likovne umjetnike i privlači fenomenu dječjeg crteža. Pedagozi, osim proučavanja vještine fine motorike i povezanosti oka i ruke, u obzir uzimaju i sociološku i psihološku podlogu kako bi kompetentno pristupali djeci i analizi njihovog likovnog izričaja. Likovni pedagog je u službi poticanja djeteta za postizanje maksimuma u likovnom izrazu. To nikako ne čini direktno, već djetetu daje slobodu koju upotpunjuje likovno-didaktičkim materijalima, približava ga prirodi, umjetnosti. Tijekom opisanog procesa, likovni pedagog će djetetov rad pomno pratiti i vrednovati. Psiholozi se zanimaju za psihofizički razvoj, odnosno projekciju dječjeg unutarnjeg ja, njihove psihe na crtežu i drugim modelima likovnosti. (Bodulić, 1982: 29)

Kada se spomene cjelokupan dječji izraz, misli se na riječ, pokret, pjesmu i crtež. Međusobno isprepletanje ovih vještina čini dječji likovni izraz cjelovitim, jedinstvenim. (Bodulić, 1982: 29) S obzirom na to, stručnjaci su počeli promatrati korpus djetetovih mogućnosti kroz crtež. Vjerovali su da ih crtež može približiti dječjoj sferi stoga su počeli proučavati psihofizički razvoj u okviru mnoštva likovnih uradaka. No, prije nego su počeli odgonetati dječje spoznaje i razvoj kroz crtež, morali su se upoznati s dječjim razvojnim fazama koje se ne odvijaju kod svih vršnjaka jednako. U periodu od rođenja do polaska u školu, djeca se razvijaju velikom brzinom

i zato svaka razvojna faza ima svoje karakteristike. Sve navedeno može se primijeniti u polju likovnog izražaja.

6.1. Faza šaranja

Nakon navršene dvije godine dijete počinje manipulirati, na primjer, bojicama. Bilo bi dobro da su to malo deblje bojice, odnosno izgledom i proporcijama primjerene za ruku dvogodišnjaka. Dijete intrigira to što bojica ostavlja trag, stoga ga želi ponoviti iznova i iznova. Čestim ponavljanjem, dijete postaje sigurnije u baratanje vlastitom rukom što korespondira motoričkom činu. To ga veseli i motivira na daljnje istraživanje tragova koje ostavljaju bojice.

Bodulić je spomenuo zanimljivost o prvom šaranju. Dijete pri plaću primijeti svoje suze kako su kapnule na podlogu tik ispred njega. Javlja se znatiželja, prestaje plać i kreće igra prstima i razlivenim suzama. Tako nastaje prvo šaranje što je znak kada djetetu treba ponuditi neko crtačko sredstvo. (1982: 29) Vrlo je važno da skrbnik prati svoje dijete i kada ulovi djetetov interes za nečim, kao u primjeru sa suzama, da mu omogući materijale koje će dijete istraživati i pritom se adekvatno razvijati.

Prvo šaranje karakterizira velike, debele, često nespretne šare istog usmjerenja. To je tako jer dijete pri savladavanju šaranja, prvo pokreće ruku iz ramena, zatim iz lakta i šake, a zadnje aktivira mišiće i zglobove prstiju, odnosno finu motoriku. Kada poveže pokret i aktivira sve 3 „postaje“, potezi će postati sigurniji i kontroliraniji. Nakon polukružnih i ravnih šara će početi koristiti i točku i mrlju. Od geometrijskih likova se najprije razaznaje krug jer ga je najlakše savladati. Može se izvesti iz jednog poteza jer se linija kontinuirano savija i tvori cjelinu. Kvadrat i ostali likovi su kompleksniji jer se sastoje od nekoliko operacija. Naime, radi se o više pokreta koji su u različitim smjerovima i pritom se još treba obratiti pažnja na približno prave kutove što je vrlo izazovno za dvogodišnjaka. Nema toliko razvijene intelektualne sposobnosti kao ni motoriku s obzirom na to da ju tek savladava. Osim toga, anatomija ruke je takve konstrukcije, da je djetetu prirodno raditi kružne pokrete. To znači da se istovremeno pokretanje zgloba ruke iz ramena i lakta pri čemu nastane krug kao trag na podlozi, nameće samo od sebe. Što se tiče simbolike, krug djetetu može predstavljati kretanje, energiju, zvuk. (Bodulić, 1982: 30)

U početku dijete šara da bi zadovoljilo motoričku potrebu, dok će želja da nešto njemu važno prikaže vršnjacima i odraslima doći s vremenom. Kada savlada vještinu šaranja, dijete crtačke tehnike počinje povezivati u cjelinu s obzirom na viđeno iz njegove neposredne okoline. Tako crta, točka i mrlja počinju dočaravati konkretnije prikaze za dijete. Ono nalazi poveznicu u njima te vlastite šare različito imenuje. Na primjer, krug će za njega predstavljati jabuku kao i neki predmet koji nije okrugao. Najvažnije je da su dijete njegove šare potaknule na asocijacije, odnosno slike u glavi o nekom predmetu, što ga dovodi do razvoja mišljenja. Zato je važno da svako dijete šara kako bi potaknulo spoznaju i misao.

Osim toga, dogodit će se preokret u crtanju. Dijete će sada prvo zamisliti što želi nacrtati, a onda će to i izvesti na podlozi na neki svoj način. Odrasli ovdje trebaju djelovati i djeci ponuditi što više različitih podloga (glatkih i grubljih, većih i manjih, u boji) jednako kao i crtačkih sredstava (olovka, bojice, kreda, pastele). Drugim riječima, u začecima crtanja omogućit će im što više iskustava koja djeca pohranjuju u umnim mapama i potiču spoznaju.

Ova faza u većini slučajeva završava crtežem čovjeka. Kada dijete iz nesvjesnog prelazi u svjesno izražavanje na podlozi, obično crta iz vlastitih utisaka. U djetetovoj misaonoj riznici koja se sastoji od neposrednih iskustava iz okoline, ono ima najviše kontakata sa svojim skrbnicima. (Bodulić, 1982: 30) Eto koliko se važnih zadaća za dvogodišnje dijete nalazi u prvoj razvojnoj fazi crteža. Nakon savladavanja motoričke potrebe, šare su u djetetu potaknule i misaoni proces, najvažniju zadaću ove faze, što iskazuje imenovanjem vlastitih šara. Samim time vježba zapažati, promišljati, izražavati se što u upućuje na poveznicu spoznajnih područja i razvoj govora.

6.2. Faza predsheme i sheme

Nastavno na crtež čovjeka, dijete će prvo nacrtati glavu pa oči, bez puno detalja, a kasnije će pomoću linija nacrtati ruke i noge, kao produžetak glave. Ono što nedostaje je trup. Misli se da dijete u dobi od dvije do tri i pol godine crta onoliko dijelova koliko može zapamtiti te da su to baš ovi dijelovi tijela jer su dinamični u odnosu na trup pa ih zato i lakše pamti. Trup kao da ne primjećuje. Druga pretpostavka je da je na početku djetetu krug koji nacrtava simbol za sve. Kroz taj simbol istovremeno percipira oblike, kretanje, zvukove, miris, svjetlost, toplinu. Dakle, kod djece se aktiviraju sva osjetila, no to ih često zbunjuje jer još ne raspoznaju njihov uzrok i

namjenu pa i ono što ih zbunjuje žele prikazati likovno. Kako im je to sklonost, treba se orijentirati tako da ih se u tome slijedi i formirati izazove da oslikavaju kretanje, prirodne pojave, njihovu svrhu i svrhu drugih predmeta oko sebe. Na primjer snagu vjetera, izvor svjetlosti i topline – sijanje sunca, čovjeka kako trči, zvukove gitare i slično. Također, tu se javlja apstrakcija koju kod djeteta treba podržati. (1982: 30-31)

Dijete crtanjem čovjeka iz jednog jednostavnog simbola, predsheme, prelazi u složeniji, shemu, dodajući ostatke udova, trup. Ono, naime, polazi od sinkretičkog mišljenja prema složenom. U djetetu tu operaciju pobuđuje crtež već oko treće godine jer postupno raščlanjuje dijelove prvotnog simbola (npr. čovjeka) te dodaje detalje (usta, nos) što znači da dijete analizira vlastite predodžbe. Kako će više crtati prema vlastitim zamislima, njegovi crteži će imati više detalja, bit će bogatiji, simboli će postajati konkretniji, a ono će se misaono razvijati i iskustva pretvarati u umne predodžbe koje će dovoditi u međusobnu zavisnost. Ovaj opisani proces proći će svaki lik koji će dijete crtati, od jednostavnog k složenijem. Primjerice, kada dijete crta životinju, glava uvijek prvo nalikuje ljudskoj, a noge prikazuje pomoću linija kao i kod čovjeka. Kada dijete crta stablo, prvo crta granu, a tek kasnije dodaje deblo pa i teksturu kore drveta.

6.3. Faza realizma

Zadnja faza je povezana s realizmom, iako se dječji izraz ne može usporediti s realističnošću oblika kakve poznamo ili kako starije dijete tj. odrastao čovjek crta. (Bodulić, 1982: 31) Dijete je dosad savladalo držanje crtačkih sredstava, osnovne geometrijske likove, razvija spoznaju te crtež prelazi na novu razinu. Na temelju vlastitih bogatih utisaka, dijete dodaje ranije spomenutim likovima i neke druge elemente, odnosno počinje pričati priču. Povezivati će više likova i okolinu čime postiže i sadržajnost crteža. Staviti će čovjeka, životinju i kuću u neki odnos te će crtež popratiti govorom. Crtež je produžetak djetetovih misli i zato se sa psihološke strane iz dječjih crteža može puno saznati. (Bodulić, 1982: 31)

Faza realizma se odnosi na razdoblje od 3. do 8. godine života djeteta. U tom razdoblju prevladava konkretno mišljenje, što znači da će likovni izraz djeteta biti nepotpun, katkad neistinit jer dijete i dalje spoznaje svijet i još puno toga mora naučiti. A i zato što više crta srcem nego razumom i to je sasvim u redu. Dijete radi toga ne treba ispravljati. Štoviše, takvi crteži mogu biti vrlo humoristični. Odgojno-obrazovno

usmjerenim metodama, dijete će do škole još puno toga spoznati i nadopunjavati svoje znanje i crtež kao i svoje motoričke mogućnosti. (Bodulić, 1982: 32)

Kako je već spomenuto, dijete će crtati srcem što znači da će veliku ulogu imati emocije. Uz emocije, udio će imati znanje i doživljaji djeteta, a manje vizura okoline koja ga okružuje, kao što je to bio slučaj dosad, u prethodnim fazama. Odrasli tada uočavaju „greške“ na crtežu, no ako često razgovaraju s djecom te poznaju kontekst elemenata crteža, neće imati potrebu za ispravljanjem niti će misliti da su to greške. Kasnije, u školi će se više primijetiti realizam u dječjem izrazu. Crteži će biti potpuniji, uvjerljiviji i tvorit će cjelinu.

Dijete sve što stječe i usvaja odrastanjem, ispoljava u okolinu. U fizičkom, emocionalnom, socijalnom, kognitivnom i psihološkom smislu. Ako je primjetno zaostajanje u psihofizičkom području, to će se odraziti i na crtež. Razlozi mogu biti brojni: „pedagoška zapuštenost, motoričko i mentalno zaostajanje, potištenost, osjećaj manje vrijednosti, anemija, bolest, nezainteresiranost, bezvoljnost i pojava šablone.“ Pojava šablone odnosi se na nuđenje uvijek istih poticaja, uvijek istih oblika.

Jure Kaštelan, književnik naših prostora, dječji crtež je vrlo slikovito opisao: „Djeca su stvaraoci. Oni od sveg prave umjetnost, i sve što stvaraju umjetnost je. Ali djeca ne prave umjetnost odraslih ljudi... njihova djela traju od časa do časa. Njihove crteže po ulici briše kiša. A svaki sunčani dan stvara nove izložbe. Neprekinuti ritam...“ Na kraju je zaključio, kada odrasli postanu odviše odrasli, kada ih stvarnost obuzme, onda se vraćaju svojim korijenima, djetinjstvu kao novom izvoru stvaranja, početnoj stanici želja i mogućnosti. (Bodulić, 1982: 28)

7. LIKOVNE TEHNIKE

Sad je već jasno da se djeca, osim govorom i pokretom, izražavaju i crtežom. Crtanje prethodi pisanju, a nerijetko i govoru prije nego govor postane potpuno razumljiv i smislen. Bodulić kaže da je crtež „osnova u likovnom umjetničkom izražavanju“ (1982: 14). U prirodi se percipira kao trag životinja, prirodnih pojava, a u čovjeka je skica, odnosno produžetak umjetnikova stvaralaštva. Jakubin ga opisuje kao „temelj svih oblika likovnog izražavanja: grafike, slikarstva, kiparstva, arhitekture.“ (Jakubin, 2001: 16) Crtež se sastoji od likovnih elemenata: crta, točka, mrlja, crtačka tekstura, smjer, veličina, ploha, ton, volumen i prostor. No, ovdje će biti osvrst na nekoliko likovnih tehnika.

U likovne tehnike ubrajaju se crtačke, slikarske, grafičke i tehnike prostorno-plastičnog oblikovanja. Spomenut će se izričito likovne tehnike kojima su se služila djeca. To su crtačke i slikarske. Crtačke tehnike podrazumijevaju olovku (olovku u boji), kredu, ugljen, kemijsku olovku, flomaster, tuš-pero, tuš-drvice i tuš-trsku, tuš-kist te lavirani tuš. Djeca su koristila olovku (bojice), flomaster, tuš-pero te tuš-trsku (tuš-slamka). Slikarske tehnike odnose se na pastel, akvarel, gvaš, temperu, ulje, kolaž, fresku, mozaik, vitraj, tapiseriju i batik. (Jakubin, 2001) Djeca su se služila pastelom i akvarelom.

7.1. Crtačke tehnike

7.1.1. Olovka (i olovka u boji)

Olovke se dijele na tvrde, srednje tvrde i mekane. Potez olovkom može biti tanji ili deblji, ovisno o našiljenosti te mekši ili tvrdi što ovisi o mekoći grafita. Deblji grafit može poslužiti za dočaravanje teksture i tonova. Za dječje vrtiće preporučuju se olovke oznake B koje su mekše. (Bodulić: 1982: 25-26) Iako starija djeca crtaju i mekšim i tvrdim olovkama, za najmlađe se, radi bolje vidljivosti i kontrasta, preporučuje mekana olovka jer je njezin trag na podlozi intenzivniji. Rezultat crtanja mekšom olovkom je bogatiji likovni izraz radi igre svjetlosti i sjene, odnosno mogućnosti širokog spektra tonova (od svjetlo sive do crne) te kombinacije različitih debljina linija. Kakva će biti linija ovisi o pritisku i položaju olovke na papir. Kod pisanja olovku treba držati sasvim nisko, u blizini podloge, dok će se kod crtanja ostvariti bolji rezultat ako olovku osoba drži pri kraju ili u sredini. Papir na kojem se crta može biti bijeli ili u nekom

tonu, glatki ili hrapavi te tanji ili deblji. Tvrđe olovke, oznake H, pogodnije su u tehničkom crtanju, za prikaz preciznih, oštih detalja i situacija. Gumicu za brisanje se ne sugerira koristiti radi umanjivanja spontanosti u izrazu. (Jakubin, 2001) Djeca ionako rijetko traže gumicu jer su vrlo slobodna kada crtaju. Prednosti crtanja su mnogostruke. Potiče se razvoj fine motorike šake i prstiju, koordinacije oko-ruka što u konačnici potiče ranu pismenost.

Olovke u boji se zapravo nazivaju bojice. Njima se prvo može crtati oblike, a onda te oblike obojiti. Bojice se proizvode u širokom spektru tonova i najčešće se koriste u dječjem vrtiću i kod kuće. Kod bojica se boje mogu i miješati, odnosno toniranje boje se može dobiti preklapanjem. Prvo se nešto oboja jednom bojicom, za bolji efekt po mogućnosti svjetlijom, a zatim se po toj istoj boji prijede drugom bojicom. Sve što je navedeno za olovku se zapravo može reći i za bojice. I olovka i bojica spadaju u suhe crtačke tehnike.

7.1.2. Flomaster

Flomasteri dolaze u različitim debljinama, bojama i vrstama, ali jednakog intenziteta. Kod flomastera su boje puno intenzivnije nego kod bojica. Vjerojatno zato što se radi o mokroj crtačkoj tehnici. Nakon upotrebe ih treba zatvoriti pripadajućim čepom kako ne bi izgubili svoj intenzitet i da se ne bi osušili. Flomasteri mogu biti vodootporni, tzv. permanent flomasteri te akvarelski, koji su topivi u vodi. Crteže koji nastanu u ovoj tehnici, najbolje je spremati u portfolio kako ne bi izbljediti na svjetlosti. Fini bezdrveni papir je najbolji za likovni izraz flomasterom, no poslužit će i druge vrste papira. (Jakubin, 2001) Kao i kod olovke, flomasterima se također razvija fina motorika i koordinacija oko-ruka. Iako se, crtajući flomasterom, dobiju crteži koji djeluju tvrdo i hladno, upotreba flomastera u dječjim vrtićima je velika radi praktičnosti. Djeca flomastere rado koriste zbog bogatog raspona boja i kada žele nešto istaknuti, podebljati. (Bodulić: 1982: 25-26)

7.1.3. Tuš-pero

Postoje dvije vrste pera, ptičje i metalno od kojeg svako ima nekoliko vrsta. Ptičje pero može biti od guske, purana, gavrana ili labuda i kada se obradi, vrlo je kvalitetno. Ima oštar i elastičan šiljak osjetljiv na pritisak ruke. Danas se više koristi metalno pero. Metalno pero može biti kotir, redis ili obično školsko pero. Razlikuju se po širini i

karakteru. Trag metalnog pera je oštar i jasan te ovisi o položaju pera na plohu tijekom crtanja. Perom se obično izražavaju razne strukture pomoću likovnih elementa točke i linije. Kako bi pero ostavljalo trag na papiru, treba ga umočiti u crni tuš, tuš u boji, tintu, sepiju ili orahovo močilo. Zato je to još jedna mokra crtačka tehnika. Za crtanje perom, najpogodniji su fini glatki papiri koji ne upijaju tuš ili ostale crtačke tekućine. (Jakubin, 2001) Ova crtačka tehnika pogodnija je za stariju vrtićku djecu radi iziskivanja određene spretnosti i zahtjevnijih motoričkih vještina pri držanju pera. Kosim toga, postoji mogućnost prolijevanja boje. Kada se njime ovlada, proizvodi finije, tanje linije, kao i deblje ako je takva želja crtača. (Bodulić: 1982: 25-26)

7.1.4. Tuš-drvce i tuš-trska

Potezi drvцем ili trskom su kratki zbog toga što ne mogu dugo zadržati tekućinu kao što su tuš ili tinta. Osim kratkog zadržavanja tekućine, s njima se rukuje čvrsto, snažno i pomalo grubo. Trag koji za sobom ostavljaju na podlozi je čist i krut. Podloga mora biti glatka ili manje hrapava. Obično je to papir koji ne upija tekućinu. (Jakubin, 2001)

7.2. Slikarske tehnike

7.2.1. Pastel

Pastel je likovno sredstvo koje se proizvodi u obliku štapića u rasponu od nekoliko stupnjeva tvrdoće. Mekani pastel služi za ispun ploha tj. slikanje, dok se tvrdim pastelom iscrtavaju konture i kreiraju linearni crteži. Stoga ova slikarska tehnika može biti i crtačka. Naime, radi svoje strukture koja je prašnjava i mekana, pastel se može razmazivati po podlozi dajući meke i nježne tonove magličastih prijelaza. Pastelom također možemo dobiti miješanje boja i širok spektar nijansi. To se postiže slojevitim nanošenjem boje, sličan postupak kao kod bojica (nanošenjem boje na boju). Crtajući ili slikajući pastelom, najbolji likovni izraz postiže se na hrapavom papiru u bijeloj, sivoj, crnoj i određenim bojama, kartonu ili prepariranom platnu. Pri završetku, rad treba premazati fiksativom za pastel radi sprječavanja mrljanja ili brisanja. Za dječji vrtić je od suhog puno pogodniji masni ili uljni pastel. Tako je radi jednostavnosti korištenja i manje osjetljivosti pri izradi likovnog djela.

Prikladan je i koristan za djecu svih uzrasta jer potiče razvoj fine motorike. Jedino valja pripaziti kod mlađe djece da pastel ne bi stavljala u usta. (Jakubin, 2001)

7.2.2. Akvarel

Drugi naziv, onaj poznatiji je vodene boje. Radi se o fino mljevenom pigmentu koji je spojen vezivom te dolazi u krutom stanju na paleti malih posudica. Način slikanja akvarelom je sljedeći: meki kist treba umočiti u vodu pa prijeći po krutoj boji (boja se u dodiru s vodom rastapa) i nanijeti na hrapavi papir. Akvarel se može koristiti na suhoj i mokroj podlozi papira. Toniranje boje dobivamo s obzirom na količinu vode. Ako je više vode, tonovi su svjetliji, ako je manje, tonovi su tamniji. Boje su prozirne i nježne i također se mogu miješati slikanjem jedne preko druge ili miješanjem direktno u paleti boja. Ovakvo slikanje je efektno i djeci vrlo zanimljivo. Radi potrebe za motoričkom spretnošću i nekoliko koraka pripreme koji su nužni da bi se moglo slikati ovom tehnikom, akvarel je primjereniji za stariju predškolsku djecu. (Jakubin, 2001) Kist kao likovno sredstvo svakako unosi novitet na papiru. Djeci je privlačan jer se njime može brzo obojiti podloga što u crtaču stvara dinamiku. Ovisno o položaju kista i količini boje, mogu se izvoditi tanji ili deblji te mokri ili polusuhi namazi. (Bodulić, 1982: 25-26)

8. CENTAR ZA LIKOVNO ISTRAŽIVANJE I STVARANJE

U svakoj sobi dnevnog boravka postoji nekoliko centara u kojima djeca borave prema vlastitim interesima. Centri se formiraju s obzirom na potrebe sve djece unutar skupine i veličine sobe dnevnog boravka, međusobno su povezani te djeca u njima cirkuliraju prema vlastitim željama. Dobrobit centara je mnogostruka, a ona najistaknutija jest da djeca radi pomno osmišljenih aktivnosti i materijala unutar centara vrijeme koriste svrhovito. Valja naglasiti da svi centri nisu zastupljeni u isto vrijeme, a ovako su podijeljeni: centar građenja i konstruiranja, početnog čitanja i pisanja, likovnog izražavanja i stvaranja, glazbe, dramskih i obiteljskih igara (kuhinja, frizerski salon, trgovina i slično), matematike i manipulativnih igara, za istraživanje prirode, igre pijeskom i vodom te mirni centar. Od nabrojanih centara, u sljedećem tekstu bit će naglasak na centru za likovno istraživanje i stvaranje koji se žargonizmom može nazvati i dječji atelijer. Osim bogate opremljenosti, cilj ovog centra je kod djece potaknuti likovnu, izražajnu, praktičnu i stvaralačku igru (Bodulić, 1982).

Djeca se unutar skupine igraju, spontano nešto grade i modeliraju što zapravo prethodi crtanju i slikanju. Drugim riječima centar građenja i likovnog izražavanja usko su povezani. Oba centra potiču vizualno-prostornu percepciju i finu motoriku. Kako bi djeca mogla manipulirati takvim vještinama, potrebno je da su im u sobi dnevnog boravka ponuđeni i lako dostupni materijali kao što su kocke, slagalice, raznorazni papiri, bojice, flomasteri, pasteles i slično.

U priručniku *Kurikulum za vrtiće* kao glavnu svrhu centra za likovno istraživanje navode se četiri sastavnice: kreativnost, radoznalost, mašta i inicijativa. Poticanjem ovih sastavnica, djeca će napraviti temelje i za druge sposobnosti. Torranceova definicija kreativnosti ukazuje na taj cilj: „Proces stvaranja ideja ili hipoteza, njihovog testiranja i prenošenja dobivenih rezultata.“ Drugim riječima, djeca ulaze u avanturu, odmičući se od ustaljenih okvira i dobivaju priliku stvarati nešto sasvim novo. (Hansen, Kaufmann, Walsh, 2004: 111)

U ovom centru su djeca vrlo aktivna jer stvaraju istražujući različite medije: glina, drvene bojice, flomasteri, konac, štapići, kistovi, kolaž, kreda, ljepljivo, škare i još mnogo više. Pogodan je i reciklažni materijal kao novine, žica, ljepljiva traka, spajalice te prirodni neoblikovani materijali kao lišće, kamen, razne kore drveta i jesenskih

plodova. Uz materijale, važna je i teorijska podloga, tj. upoznavanje djece s umjetnošću, umjetničkim djelima i poticanje na razgovor, imenovanje i doživljaj umjetnosti iz perspektive djeteta što može biti vrlo zanimljivo. (2004: 111)

Djeca trebaju slikati svaki dan, zato osnovne boje mogu uvijek biti ponuđene u kanticama. Tako će brzo savladati boje, a kada slikaju, mogu ih miješati pa će upoznati i ostatak kolorističkog spektra. Pastelni kolorizam naučit će dodavanjem bijele boje. Kako bi djeca zaštitila svoju odjeću, u likovnom centru trebaju biti obješene slikarske kute, stare košulje ili vreće za smeće. Svi materijali trebaju biti sigurni i djeci lako dostupni, dakle u razini njihovog vidokruga. Osim što djeca sama biraju što će raditi, uče se samostalnosti i vraćanju materijala na mjesto pri čemu razvijaju pamćenje. Neka djeca slikaju na stalcima, stolovima, podu. Radi očuvanja imovine vrtića, pod i stolove se uvijek može zaštititi novinama. Treba im nuditi razne forme papira što ih isto može pozitivno stimulirati. (Hansen i sur., 2004: 14) Osim kistova i prstiju, dlanova ili stopala, neka slikaju i starim četkicama za zube, špricaljkama, štapićima s vatom, komadićima spužve, sapunom, konopcem, voskom... (Hansen i sur., 2004: 15) U skupini odgojitelj postavlja materijale, odnosno u službi opskrbljivača je. Svakako nije dio izrade (suigrač) već promatrač, poticatelj i usmjerivač. Navedene uloge su suvremene uloge odgojitelja u koje još ubrajamo planera, pomagača, procjenjivača (evaluatora) i voditelja. (Šagud, 2002: 19) Sam naziv uloge govori o zadatku koji odgojitelj obnaša.

Radi velikog opsega dječjih radova i važnosti praćenja djetetovih razvojnih faza, potrebno je da odgojitelj ima portfolio za svako dijete. O djetetovom napretku ili zastoju u razvoju razgovara sa skrbnicima i zajedno sve čine kako bi djetetova okolina bila što stimulativnija. Jedino što nije preporučljivo jest udovoljiti dječjim molbama da odrastao čini nešto umjesto njih, kako u likovnim, tako i u drugim aktivnostima.

Ako se netko od skrbnika bavi umjetnošću, odgojitelj može ostvariti suradnju u vidu zajedničke aktivnosti u skupini. Također može pozvati nekog umjetnika u posjet ili odvesti djecu u muzej. Integracijom umjetnosti u sve centre sobe dnevnog boravka, djeci se šalje poruka važnosti umjetnosti. Još jedna od grana umjetnosti je glazba. Spojivši glazbu i likovnost, dobiva se ulazak u čarobni svijet umjetnosti i korištenje više osjetila odjednom. Isto tako djeci se može omogućiti iskustvo okusa, mirisa, osjeta

i kretanja. Sve nabrojeno može biti motiv od kojeg djeca dobivaju more utisaka koje će otisnuti na papir i pokazati svoju perspektivu doživljenog. (2004: 115)

Spomenute aktivnosti mogu biti slobodne i vođene, odnosno organizirane. Pri slobodnim igrama, koje prevladavaju, djeca sama odabiru kako će se igrati, što će ih motivirati na akciju i samostalno će oblikovati tijekom igre. Uz napomenu da odgojitelj pazi da je igra sigurna za dijete i okolinu. Zato se uz slobodne aktivnosti veže potpuna spontanost djeteta, istaknut će se njegovi interesi i emocionalna afektivnost. Sve navedeno itekako koristi u likovnom izrazu jer na dijete djeluje opuštajuće, stimulirajuće i ohrabrujuće. Dok odgojitelj pak dobiva uvid u dječje mogućnosti i fazu razvoja u kojoj se dijete nalazi na fizičkom i psihičkom planu. Osim individualnog, odnosno samostalnog rada djeteta, primjenjuje se i grupni rad u kojem može sudjelovati više djece. O takvoj organizaciji aktivnosti brigu vodi odgojitelj. Iako je na početku obrazloženo da slobodne aktivnosti omogućuju mnoštvo benefita za dijete, katkad je potrebno uvoditi i organizirani način rada radi interakcije s vršnjacima, vježbanja komunikacije i dijeljenja likovnog pribora, uvažavanja tuđih ideja i slično što dovodi do ubrzanja dječjeg razvoja, navikavanja na složeniji pristup u igri. Odgojitelj stoga planira aktivnosti prema povratnoj informaciji koji dobiva od djece kroz rad, emocije i prema vlastitom stečenom iskustvu.

Već je bilo govora o razvoju sposobnosti, no kako likovnost doista utječe na razvojna područja? U emocionalnom razvoju djeca izražavaju emocije i rješavaju se emocionalnih pritisaka, mogu komunicirati likovnim tehnikama – bez riječi te osjećaju vlastitu vrijednost pri stvaranju vlastitog uratka. Na tjelesnom planu razvija se mnogo toga: fina motorika i preciznost, osjet opipa i dodira, uvježbavanje koordinacije okoruka i poticaj na kretanje. Društveni razvoj ostvaruje se kroz priliku za rad s vršnjacima, izmjenjivanje, dijeljenje i poštivanje tuđih dosjetki. Razvija se odgovornost za materijale i samostalnost pri donošenju odluka. Intelektualni razvoj bogatiji je za nove spoznaje. Djeca proširuju rječnik, na likovnim radovima se svaki put pišu imena djece pa ona počinju prepoznavati vlastito, uče o likovnim elementima (crta, boja...). Djeca se rađaju bez predrasuda, no odrasli im s vremenom nametnu uskogrudna, osuđujuća razmišljanja. Razvojem kreativnog mišljenja, djeca su tolerantnija, otvorenija prema svijetu i drugačijima od sebe. (Hansen i sur., 2004: 113)

9. ODLIKE ODGOJITELJA

Za početak valja približiti odnos između odgojitelja i djeteta. On se manifestira kroz brigu, njegu, zadovoljavanje potreba i slijeđenja dječjih interesa, pružanje ljubavi i utočišta, poticanje i osnaživanje sposobnosti i još mnogo više. Sav taj trud kompetentnih odgojitelja ogleda se u vidu napretka djeteta i ispraćaja djece u sljedeću instituciju, školu. Dakle, odgojitelj dijete slijedi prema razvojnim fazama i bilježi njegova dostignuća, oplemenjuje ga aktivnostima i priprema za život. Ta dostignuća i sposobnosti mogu varirati. Na skali optimalnog razvoja, djetetov angažman u idejama, napretku i igri može se isticati u smislu kreativnosti i sposobnosti koje su veće od prosjeka. Isto tako mogu biti i znatno slabije od prosjeka. Pratiti razvoj djeteta koji eksponencijalno raste ili stagnira ili je u opadanju je jednako važno. Kompetentni odgojitelj ima ključnu ulogu u evaluaciji dječjeg razvoja jer posjeduje znanja stečena obrazovanjem te iskustava stečena u neposrednom radu s djecom. I znanja i iskustva, odgojitelju će pomoći za osmisliti načine kako dijete stimulirati i pružiti mu potrebne poticaje i iskustva. Stoga je odgojitelj osoba koja treba biti snalažljiva, kreativna i imati motivaciju kako bi mogla pristupiti svakom djetetu individualno i ponuditi mu sadržaje koji će mu najbolje odgovarati.

Individualnost djeteta je nešto o čemu se izričito vodi briga u odgojno-obrazovnim ustanovama jer se zna koliko je važno prihvatiti svako dijete baš takvo kakvo jest te znati da percipira, vrednuje i uči na svoj način. Individualnost podsjeća da je svaki pojedinac jedinstven i da mu se treba dati prilika u okvirima koji mu odgovaraju, odnosno koji ga potiču da opaža, savladava i uči punim osjetilima. Saifer (1990) je to ovako definirao: „Individualizacija znači da aktivnost u grupi odgovara potrebama za akcijom i odmorom svakog djeteta...” te da „...je važan cilj kojem u radu treba stremiti, budući da, što se više individualizira, to lakše teče proces učenja.“

Proces učenja izričito se kreće kroz igru. Igra je, naime, fenomen koji odrasli uzimaju zdravo za gotovo. Igrajući se, djeca spoznaju svijet oko sebe. Putem igre upijaju obrasce ponašanja, uče se suživotu u zajednici i interakciji s vršnjacima. Vlastitim iskustvima proživljavaju svakojače situacije i pamte ih. Putem simboličke igre i igre uloga, vježbaju izraziti emocije. Vježbaju sudjelovati u aktivnostima, čekati na red i poštivati pravila koja su postavljena radi dobrobiti skupine. Djeca će puno bolje primati i savladavati neki izazov kroz igru nego da odrastao koristi tradicionalan

pristup poučavanja konstantno izgovarajući pravila, norme, zapovijedi. Za djecu treba imati puno razumijevanja, strpljenja i volje. U kontekstu darovite djece, treba imati i malo više od toga jer znaju biti vrlo zahtjevna u ispunjavanju vlastitih potreba. Mogu biti upornija, maštovitija i „glasnija“ u iskazivanju onoga što žele i to je sasvim legitimno. Kako su u svemu brža, drugačija, naprednija, tako i reakcija odgojitelja treba biti dinamičnija, inovativnija, produktivnija.

Pri upoznavanju djece u skupini, vrlo je važno aktivno praćenje njihovih ponašanja, reakcija, potreba, interesa i želja. Tada odgojitelji mogu otkriti dječje potencijale koje će, uz dobru pripremu i organizaciju metodičkih materijala, s vremenom krenuti razvijati. Iz dana u dan, pružajući djetetu bogata iskustva iz područja djelovanja za koja ono pokazuje interes te uključivanjem skrbnika u proces, ostvaruje se partnerstvo između ustanove i obitelji djeteta što je zasigurno najprihvatljiviji i najučinkovitiji oblik razvoja dječjeg potencijala. Uključivanje skrbnika odnosi se na pomoć i savjetovanje o specifičnim aktivnostima koje mogu raditi zajedno s djecom. Također mogu ponuditi sugestiju za upisivanje edukativnih radionica, sporta, umjetničkih aktivnosti, odnosno onoga za što su djeca iskazala žarki interes i u čemu se poprilično ističu. (Cvetković Lay, Sekulić Majurec, 2008: 22)

Prvo pitanje koja autorice Cvetković Lay i Sekulić Majurec nameću jest KAKO se radi s darovitom djecom. Smatraju da je to puno važnije od pitanja ŠTO se radi s darovitima. (2008: 75) Osim spomenutog pitanja, postavlja se još jedno. Kakav odgojitelj treba biti? Jedan devetogodišnji daroviti dječak je to ovako rekao za učitelja: „da održava disciplinu, da ima smisla za humor, da je brižan, da nema miljenike, da nas ohrabruje u učenju, da dobro izgleda, da stvari shvaća s dječje točke gledišta...“ (George, 1995). S druge strane, Saunders (1986) je opisala osobine odgojitelja na ovaj način: „dobrog je zdravlja i ima energije, iskazuje i cijeni kreativnost i originalnost, ima smisla za humor, čvrst je, ali prilagodljiv, umjeren je na ono što djeca mogu, ima mnogo znanja i iskustva o teoriji i praksi predškolskog odgoja, pažljivo promatra dječje ponašanje, strpljiv je i otvoren za sugestije...“ Uspoređujući ove dvije konstatacije, može se naći puno sličnosti. Zanimljivo je kako dijete od devet godina zna što želi i što smatra važnim. (Cvetković Lay, Sekulić Majurec, 2008: 76)

U načinu rada odgojitelja veliku ulogu ima teorijska podloga i njegove osobine ličnosti. Na temelju raznih istraživanja iznjedrile su mnoge karakteristike koje opisuju

kompetentnog odgojitelja sve djece. Razvijena osjetljivost za druge, vlastita samosvjesnost i pozitivna slika o sebi odgojitelju omogućuju samopouzdanje u vlastitim postupcima i izazovima, podnošenju kritika i suočavanju s neznanjem. Spomenuto neznanje se može riješiti raznim edukacijama na kojim odgojitelj osim teorijskih smjernica i tuđih iskustava, uči psihosocijalne vještine kao važno sredstvo komunikacije. Aktivno slušanje, uvažavanje tuđih osjećaja, sagledavanje iz više kutova, tolerancija i prihvaćanje drugih i drugačijih su prijeko potrebne vještine.

Nadalje, odgojitelj treba razumjeti kako djeca uče. Osim kroz igru, uče i iskustveno. To znači da im treba pružiti prilike da nešto isprobaju, osjete, ponove onoliko puta koliko treba kako bi to savladali i krenuli na novi izazov. Potrebno je nuditi im razne neoblikovane materijale koji ih potiču na kreativnost, na smišljanje i maštanje i pritom koristiti različite pristupe i nove metode u službi oplemenjivanja dječjeg razvoja. Zatim, treba razumjeti da su dijete i odgojitelj u korelaciji i da će dijete napredovati ako ima kompetentnog i poticajnog odgojitelja. Drugim riječima, da dijete zna da nije samo u izazovima s kojima se susreće već ima podršku svog odgojitelja. Važno je razvijati i pedagoške vještine. Dakle, treba poznavati načine kako razgovarati s djecom, kako postavljati pitanja otvorenog tipa tj. ne nuditi pitanja na koja se dobivaju gotovi odgovori. Osim toga, treba promatrati njihovo ponašanje i neverbalne znakove (geste, mimike, držanje tijela) koji nam mogu otkriti brži put do onoga što ih muči. Na kraju valja reći da sve treba bilježiti i evaluirati radi uvida u napredak i smjernica za podizanje aktivnosti na višu razinu. U svakom slučaju, dodatna edukacija će odgojitelje učiniti sigurnijima u radu, procjenama i pristupu darovitoj djeci. Tome u prilog idu i razne studentske ankete koje upućuju na to da se i studenti i odgojitelji slažu u mišljenjima i smatraju da nemaju dovoljno kompetencija nakon završetka Odgojiteljskog studija za rad s djecom koja zahtijevaju i zaslužuju više. (Cvetković Lay, Sekulić Majurec, 2008: 77)

Istina je da se nerijetko odgojitelji znaju i prevariti u procjenama dječjih razvojnih faza. Stoga je poželjno da su otvoreni prema novom, drugačijem i različitom. Odgojitelj koji je fleksibilan, koji prihvaća promjene i opušten je u radu s djecom, može se uspješno prilagoditi procesu kada dječji interesi zahtijevaju promjenu aktivnosti od one planirane. Važno je da se odgojitelj može snaći, da može improvizirati u trenutku jer rad s djecom nikako nije statičan, jednosmjernan, ukalupljen

ili strogo strukturiran. Svaki dan s djecom donosi nove izazove i niti jedan dan se ne može predvidjeti. Zato kod kompetentnog odgojitelja usmjerenog na djecu prevladavaju spontane aktivnosti, djeci se priprema materijal koji sama biraju pazeći da je materijal šarolik i kvalitetan. Odgojitelj svoj rad prilagođava potrebama djece, usmjerava ih na međusobnu interakciju odnosno razvoj socio-emocionalnih vještina. Djeci širi vidike postavljajući pitanja koja u djeci izazivaju takve misaone procese koji ih vode k novim promišljanjima, zapažanjima i nerijetko maštovitim izumima. Na kraju krajeva, odgajatelj djecu priprema za život. (Cvetković Lay, Sekulić Majurec, 2008: 78, 80, 81)

Svakom djetetu, tako i darovitom, treba iskazati podršku, ljubav i poštovanje. Pokazati mu da ga odgojitelj čuje, da ga vidi i uvažava njegove postupke, ideje, misli i osjećaje. Tada će i dijete sebe prihvaćati, poštovati i voljeti jer upravo to isto odgojitelj i okolina reflektiraju prema njemu. Darovita djeca katkad znaju biti nesigurna i izolirana od svijeta jer su drugačija, no na ovaj način uče izražavati emocije, prihvaćaju ih te ih mogu ponuditi nekom drugom. (Cvetković Lay, Sekulić Majurec, 2008: 79)

10. PROMIŠLJANJE O LIKOVNIM TEHNIKAMA U SKUPINI DAROVITE DJECE I PRISUSTVO KREATIVNOSTI

„U umjetnost smo svakodnevno uronjeni, ali ćemo je vidjeti jedino ako znamo gledati. ...umjetnost uvijek sadržava ideju slobode, mašte, individualnosti, otkrića i eksperimenta.“ (2014: 44). Podnaslov se započinje ovim citatom psihologinje Slunjski jer odrasli ili skrbnici često ne vide svrhu crteža svoga djeteta, ne vide svrhu umjetnosti i potrebe za njom. To dokazuje i sljedeći citat iste autorice: „U mnogim slikarskim pravcima slika ne mora biti prepoznatljiv prikaz sadržaja.“, nastavno na to: „Dječji likovni uradak također ne procjenjujemo po tome koliko je na njemu realno tj. prepoznatljivo prikazan sadržaj.“ (2014: 46). Odrasli se često previše zamaraju realističnim formama u likovnom izrazu. Možda je to tako zato što misle da je to jedini odraz optimalnog razvoja djeteta. Ili zato što nisu dovoljno upoznati s time što sve umjetnost jest i što sve može biti. U svakom slučaju, neznanje nerijetko dovodi do nesigurnosti, stoga se odrasli trebaju potruditi upoznati sa zakonitostima djetetova optimalnog razvoja jednako kao i s kreativnošću i dječjim svijetom umjetničkog izražaja. U tome im svakako mogu pomoći odgojno-obrazovni stručnjaci i uputiti ih na relevantnu literaturu ili putem radionica pobliže objasniti relevantne pojmove.

S istim se slaže i profesor Učiteljskog fakulteta, Luka Petrač. Likovno-umjetnička djela mogu se promatrati na više načina. Dakle, ne savjetuje se da se drži određene šprance i okova u promišljanju jer kreativnost unutar okova ne može stajati. Stoga je topla preporuka likovne radove dobro pogledati iz više kutova. Promatrač tako može istodobno doživjeti harmoniju i kontraste u bojama, crtačkim elementima, odnosima veličina. Time se dobiva različitost i bogatstvo likovnog korpusa. (Petrač, 2015: 9) Najveća vještina je ipak povezati nespojivo, kao na primjer arhaizam i modernizam. (Grgurić, Jakubin, 1996)

Treba još spomenuti i apstraktno slikarstvo, odnosno apstraktni ekspresionizam koji se razvio u New Yorku 40-ih godina prošlog stoljeća. Naime, radi se o drugačijem pristupu umjetnosti koji njeguje slobodan stil slikanja. Slikar također koristi ruku i kist, no ostvaruje pokret i iz cijelog tijela lijevajući ili prskajući boju. Apstraktni ekspresionizam istaknuo se kao moderan stilski pravac koji se uvelike razlikuje od realizma jer ne prikazuje sadržaj realno. Upravo suprotno! Ono što je vidljivo na platnu nije sasvim prepoznatljivo. Nekada se uopće ni ne može razaznati ili usporediti s nečim

uobičajenim. Pri stvaralačkom činu nema zamaranja okvirima već se zagovara opuštenost i spontanost pri izrazu. Umjetničke uratke krase umrljanost, razlivenost, isprepletenost i kreativni nered koji ipak tvore cjelinu. (Slunjski, 2014: 45) Apstraktni ekspresionizam je ukratko objašnjen zato da bi se potaknulo i drugačije poimanje nadolazećih radova mladih stvaralaca koji su primjerice koristili tuš i slamku. U daljnjem tekstu bit će istaknute zapažene specifičnosti svih radova.

U prvom dijelu prezentacije likovnih tehnika postavljeni su radovi koji su povezani s pokusom. Naime, djeca su izvodila pokuse ispitujući mogućnosti i snagu vjetra. Tako su otkrila da i oni mogu proizvesti sličnu snagu i to svojim unutarnjim organom, plućima, samo u puno manjim razmjerima. Za likovno-motorički izričaj imala su nekoliko tuševa u hladnim i toplim tonovima, slamke i A4 papir kao podlogu. Ovu tehniku se može svrstati u crtačku tehniku tuš-trska, jedino je drugačije izvođena. Evo rezultata!

Kompozicija je stvarana od centra A4 papira i blago zaokreće u desno. Prvo su korištene kromatske boje, a zatim akromatska, crna, koja je preuzela kompoziciju i prekrila poteze. Ipak, dogodila se igra između tonova pa se na nekim mjestima dobio privid volumena. Osim puhanja kroz slamku, korišteni su i namjerni potezi slamkom pa je dobiveno nešto debljih linija. Potezi su vrlo sigurni i smisleni. Također, papir je podizan kako bi se boja bolje razlila. Razaznaje se i nekoliko većih i manjih točki koje su nastale uglavnom puhanjem.

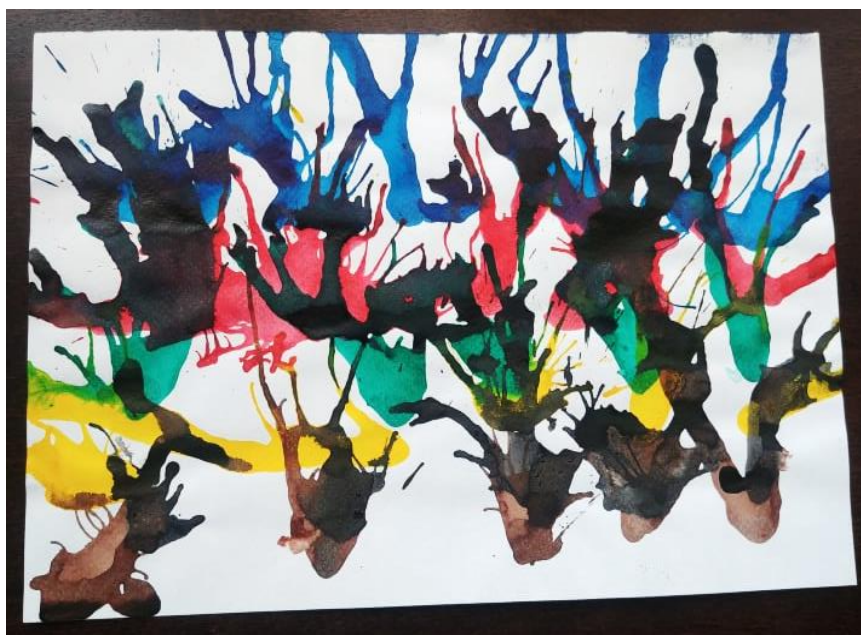
Slika 3. „Istraživanje vjetra“, djevojčica (5 godina i 4 mjeseca), tuš i slamka

U ovom radu je iskorišteno puno više bijele podloge. Također su prvo korištene kromatske boje (žuta, plava, zelena crvena), zatim crna koja dominira kompozicijom. Korišteno je puno više boje, boja je s namjerom razlivena i izlazi iz okvira, širi se, primjećuje se nekoliko točkica.

Slika 4. „Istraživanje vjetra“, dječak (6 godina i 6 mjeseci), tuš i slamka

Na sljedećem crtežu se može razaznati svaka boja i svaki potez puhanja slamčicom. Dobiveno je bogatstvo linija koje se šire prema van i ne nailaze na okove papira. Dječak je nizao kompoziciju od toplijih tonova prema hladnijima i stvorio svojevrsni red i preglednost kompozicije. Boje se preklapaju te su dobivene neke nove nijanse i po prvi puta se jasno razaznaje smeđa boja. Može se zaključiti da je prilično vješt u ovoj neobičnoj tehnici.

Slika 5. „Istraživanje vjetra“, dječak (6 godina i 10 mjeseci), tuš i slamka

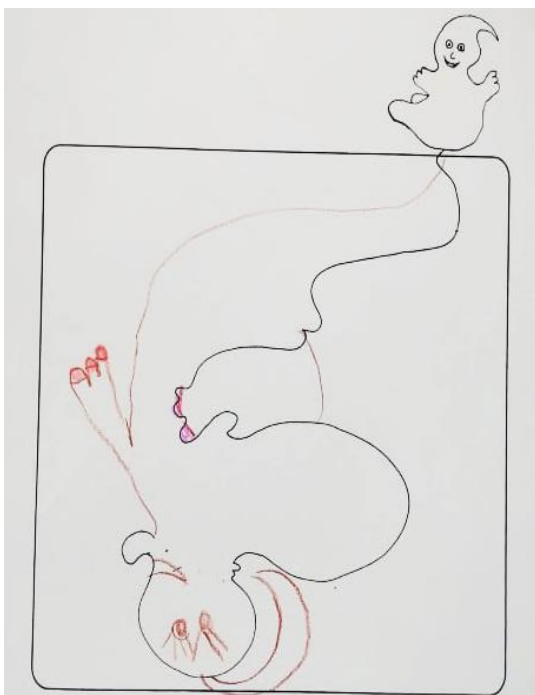
Slika 6. „Istraživanje vjetra“, djevojčica (5 godina i 8 mjeseci), tuš i slamka

Zadnji crtež u izradi tuša i slamke. Primjećuje se nekoliko novih nijansi. Kompozicija je složena tako da na desnoj strani prevladavaju izrazito tamni tonovi (crni, tamno plavi i ljubičasti), dok na lijevoj strani prevladavaju dva tona zelene i crvena koja je prelijevanjem boja postala bordo. Osim velikih nakupina boja, lijepo se

razaznaju i potezi puhanjem, posebice u središtu kompozicije. Da se rad uspoređuje s nečim prepoznatljivim, možda bi to bio svemir ili veliki prasak.

Ova crtačka tehnika je djeci bila vrlo zanimljiva. Isprva su bili oprezni i gledali su jedni druge kako uopće koristiti slamku i boju. Ubrzo su se opustila i kroz igru i smijeh kreirala vrlo zanimljive kompozicije.

Sada slijedi druga crtačka tehnika, također s radionice Bistrića. Djeca su koristila bojice iako su raspolagala i drugim materijalima. Ovo je bio specifičan zadatak ispitivanja dječje kreativnosti. Djeca su trebala smisliti ime postojećem liku duha i nacrtati još jednog prema vlastitim željama unutar četvrtastog okvira. S time da je bila zadana valovita linija kao likovni element koja se nastavljala kao produžetak već postojećeg lika duha koji je bio izvan okvira. Na slici 1. se vidi da je linija sezala skroz do ispod usta prvog nastalog lika jedne djevojčice. Zapravo, zadatak podsjeća na *Provjeru predispozicija za razvoj posebnih sposobnosti* iz likovnog područja na Učiteljskom fakultetu Ranog i predškolskog usmjerenja. Na A4 papiru bilo je zadano nekoliko likovnih elemenata unutar četvrtastog okvira, a studenti su trebali kompoziciju nadograditi kako žele. Na dvije slike su ostavljeni likovi duha kako bi se dobio cjelokupan dojam zadatka, na druge dvije su bili vidljivi potpisi djece pa je zato duh uklonjen. Govoreći u ime svih crteža, zanimljivo je kako je dvoje djece glavu svog lika ukomponiralo u gornji dio kvadrata, dok je ostatak glavu nacrtalo na donjoj strani i to dijagonalno, kao da je duh položen naopačke. Također crteži se razlikuju i po količini ispunjenosti ploha, odnosno korištenja boja.

Slika 7. Neobična prijateljica, djevojčica (6 godina i 4 mjeseca), bojice

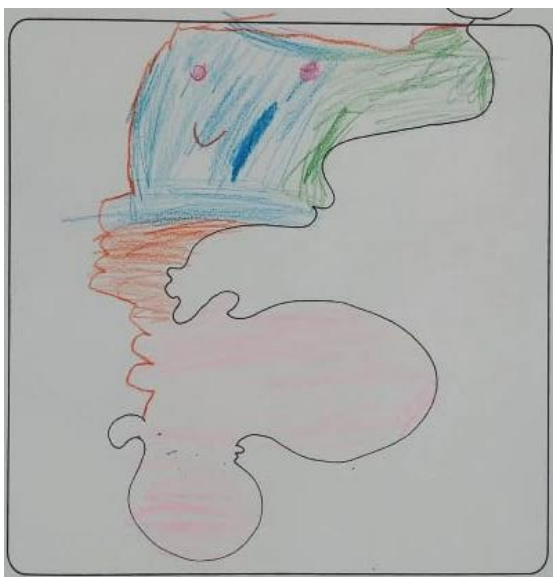

Slika 8. Neobičan prijatelj, dječak (6 godina i 10 mjeseci), bojice

Lik ove djevojčice je dosta sličan već postojećem duhu. Iako se kompozicija čini jednostavna i minimalistička, zrcalan prikaz postojećeg lika na već zadanu liniju je svojevrsna vještina. Nacrtala je zavijutak na glavi (u ovom slučaju mogao bi simbolizirati kosu svezanu u rep), slično kao što ima i gornji duh. Na licu je nacrtala oči s trepavicama i nasmiješena, otvorena usta. S obzirom na to da su usta nacrtana bočno, dobiva se dojam poluprofila što djeca rijetko kada crtaju. Možda ju je na to motivirala zadana linija koju je iskoristila kao nos, a možda nije. Ostatak tijela i jednu ruku s noktima koje je obojila (prikaz nalakiranih noktiju) je nacrtala samostalno. Jedan dio zadane linije je prilagodila u drugu ruku te dodala nokte koje je također obojila. Jedino ovaj lik ima nacrtane ruke. Iako linije nisu posve povezane u cjelinu, potezi se čine dosta sigurni. Radi detalja kao što su trepavice i nalakirani nokti zaključuje se da je djevojčica nacrtala ženski lik.

Dječakov lik je vrlo dinamičan i apstraktan. Prvo je dodao valovite, zakrivljene i isprekidane linije kako bi stvorio cjelinu. Zatim je cjelinu ispunio bojom, toplim i hladnim tonovima. Dok boja, dječakovi potezi se kreću u svim smjerovima, vrlo su sigurni i snažni. Čak koristi i kružnu tehniku bojanja. Na prvi pogled, čini se da dječak boja dosta brzo i bez reda, no ako se bolje pogleda, iznimno je pazio da ne prijeđe

obrub tijela što ukazuje da je vrlo spretan i precizan. Nakon bojanja, u gornji dio lika dodao je puno vrlo pravilnih točki raznih veličina. Radi velikih crnih očiju, malog, okruglog nosa i crvenih, nasmiješenih usta, označio je taj dio duha kao njegovo lice. Iako prevladava plava boja iz grupe hladnih tonova, ovo biće djeluje veselo i razigrano. Veselje sigurno dočaravaju i nasmiješena usta, ali i jak pritisak bojica što rezultira intenzivnim i jarkim bojama. Zanimljivo je kako je dječak među silne točke uklopio izraz lica. Ovo je lik duha koji nije okretan dijagonalno kao u većini dječjih radova.

Slika 9. Neobičan prijatelj, djevojčica (5 godina i 8 mjeseci), bojice

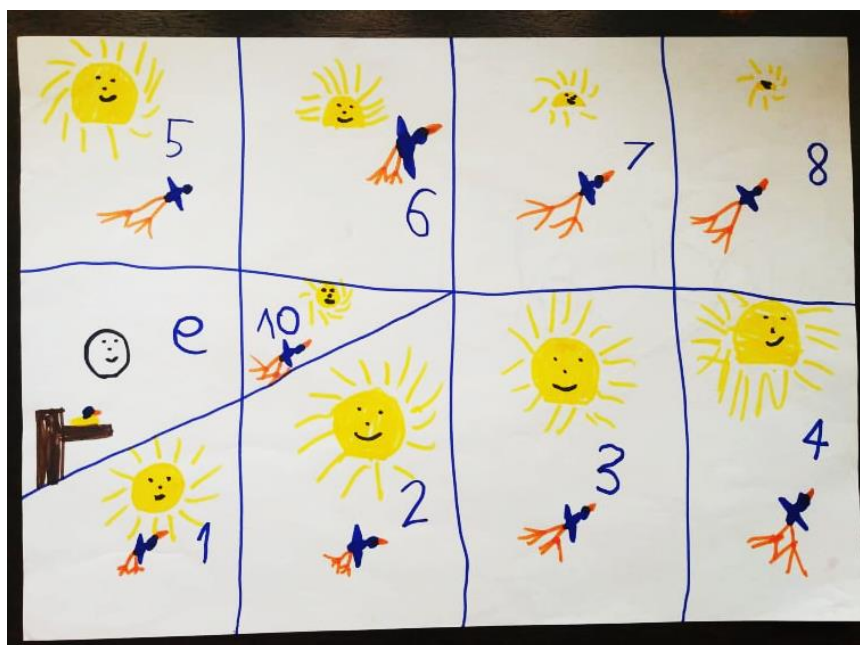
Slika 10. Neobična prijateljica, djevojčica (6 godina i 6 mjeseci), bojice

Još jedan rad gdje je glava lika pozicionirana u gornjem kutu, vidljivo je na slici 9. U usporedbi s prethodnim i sljedećim radom, djevojčica pri bojanju ne pritišće prejak crtačko sredstvo. Dapače, iz priloženog je vidljivo da voli nježnije, smirenije tonove. Zanimljivo je kako je djevojčica postigla gradaciju tonova odozdo prema gore bojeći s desna prema lijevo, dok je glavu lika božala potezima gore-dole i pritom pazila da ne prelazi rubove duž cijelog lika. Koristila je ravne, zakrivljenje i valovite linije. Također se igrala toplim i hladnim spektrom boja pa je tako glava naglašena hladnijim tonovima i snažnijim potezima bojice (osim što su ucrtane oči i usta). Ovim načinima je postignuta i dinamika lika. Simboli očiju i usta tipični su za dob petogodišnjaka.

Sa zadnjim crtežem u tehnici bojice krenut će se od kraja okvira prema gore. Glava je određena u podnožju, nacrtane su oči s trepavicama i mali kružić u službi nosa. Ostatak tijela je ostvarila valovitim i zakrivljenim linijama. Tijelo lika je podijelila u nekoliko sekcija koje je zatim obojila raznim bojama. Prevladavaju rozi i crveni tonovi, zatim plavi zeleni i narančasti. Osim toga, djevojčica je na desnoj strani lika nanizala nekoliko nepravilnih krugova što je svakako zanimljiv detalj koji se ne pojavljuje kod drugih.

Bojice su vjerojatno prva tehnika s kojom su se djeca susrela u svom životu, stoga su vrlo vješti i sigurni u svom izrazu. No ono što ih je motiviralo je neobičan motiv aktivnosti. Bilo im je zanimljivo crtati svojeg prijatelja duha i smišljati mu ime. Može se opaziti kako je svaki rad poseban i originalan na svoj način.

Sljedeća crtačka tehnika je flomaster. Djeca obično biraju flomastere kada crtaju neke detalje, kada ne moraju puno bojati. Prvi crtež prikazuje kako izgleda dan jedne ptice. Također se može pratiti odnos udaljenosti ptice i sunca u određeno doba dana odnosno različite proporcije sunca, a drugi se bavi ekologijom, odnosno razvrstavanjem otpada.

Slika 11. Dan jedne ptice, dječak (6 godina i 10 mjeseci), flomaster

U prvom crtežu dječak je podijelio kompoziciju na osam polja. Naknadno je dodao još dva na lijevoj strani. Zanimljivo je kako je uzeo u obzir da se sunce smanjuje kada zalazi i kada je bilo sasvim malo, nije zaboravio na dijelove „lica“. Položaj ptice je uglavnom uvijek isti; gledana je s boka. Dječak prvo radi obrise, zatim ih boja. Kombinirao je tople i hladne boje.

Crtež o ekologiji nažalost nije dovršen. Flomaster je također korišten za sitnije detalje u kojima se iziskuje preciznost djevojčice. Podijelila je papir na četiri cjeline tako da je dobila četiri okvira umjesto jednog. U prvoj su kante za razvrstavanje otpada, a ostale je iskoristila za raznorazne predmete koji se tek trebaju razvrstati. Također bi prvo radila obrise, ovoga puta različitom tonu, a zatim bojala po želji ili po realitetu kako neki predmet izgleda. Djevojčica „poznaje“ i koristi sve vrste linija.

Slika 12. Razvrstavanje otpada, djevojčica (5 godina i 8 mjeseci), flomaster

Aktivnosti kao pojam o vremenu i spoznaja što sve rade životinje tijekom jednog dana, odnosno svog života kod djece potiču kognitivne sposobnosti. Tada djeca mogu promišljati i o svom danu, prisjećati se što su radila i razvijati pamćenje. I sljedeća dva rada su nastala istom motivacijom. U slikarskoj tehnici pastel. Drugi crtež koji se bavio ekologijom i razvrstavanjem otpada djecu potiče na brigu o prirodi i planetu od malih nogu. Također ih uči empatičnosti prema svim živim bićima.

Prvi crtež prikazuje dan jednog kukca odnosno način njegova pribavljanja hrane, a drugi doček roditelja koji stižu avionom u grad. Za kukca je korišten mekani pastel. To se zaključuje po intenzitetu boja i lakoći ispuna oblika, a drugi crtež je svjetliji što ukazuje na tvrdi pastel. Obojene plohe djeluju prozirno i izblijedjeno. Zanimljivo je kako je djevojčica u prva dva kvadrata drvo obojila jednom bojom, a u druga dva realističnom, smeđom.

Slika 13. „Život jednog kukca“, djevojčica (5 godina i 7 mjeseci), pastel

U dječakovom crtežu se upravo dogodilo promišljanje o vlastitom danu, samo u odrasloj ulozi. Ujutro, kada sunce izlazi, mladić se spremio i otišao iz kuće. Autom se odvezao do posla. Kada je završilo radno vrijeme, uputio se prema aerodromu. Avion u kojem su bili roditelji se približavao. Mladić ih je dočekao. Ovi svi crteži ukazuju na jedan od medija, a to je strip koji djecu potiče da ispričaju priču i razvijaju govor.

Slika 14. „Doček roditelja“, dječak (6 godina i 10 mjeseci), pastel

Sljedeće slikarska tehnika je akvarel u kombinaciji s crtačkom tehnikom, tuš-perom. Ovi crteži rađeni su u redovnom vrtićkom programu. Motiv je bio „Morske dubine“. Djeca su prvo cijelu kompoziciju nacrtala tuš-perom u crnoj boji, zatim su obojila vodenim bojama. Prevladavali su hladni, „morski“ tonovi.

Slika 15. „Morske dubine“, djevojčica (6 godina i 4 mjeseca), akvarel i tuš-pero

Djevojčica je osim morskih dubina ostavila prostora i za ribara na brodiću s udicom. Dakle, ukomponirala je i podvodni i površinski svijet što je zanimljiva perspektiva, a u središte crteža stavila je sirene kao poveznicu s trećim, fiktivnim svijetom. Njezin crtež sadrži puno detalja: morsko bilje koje nalikuje cvijeću s travnjaka, morska bića različitih veličina i oblika (zvijezda, rak, hobotnica i ribe) te mitološka bića (sirene kojima je nacrtala sve dijelove lica – nos, usta, oči i zjenice i trepavice; kosu i ljuskice na perajama). S obzirom na djelić ribe i hobotnice s lijeve strane, zaključuje se da kompozicija izlazi izvan okvira papira što upućuje na vještinu djevojčice da stvari može i skraćivati, odnosno crtati polovine oblika. Boje su i prozračne i intenzivne. Gdje je korišteno više boje nego vode, pozadina je tamnija. Dinamika je dočarana toniranjem boja i potezima kistom u svim smjerovima. Kod bojanja, djevojčica je pazila da ne prelazi obrisne linije. Vrlo je sigurna u potezima tuš-perom i kistom. Koristila je razne vrste linija i geometrijske likove (najviše krug).

Zadnji crtež predstavlja morske dubine bez drugih svjetova. Morska bića su neobična i zanimljiva, pomalo apstraktna. Pri dnu se nalazi nekolicina morskih travki. Kretnja je prikazana u svim smjerovima s obzirom na položaj riba i poteze kistom koji su pomalo „nespretni“. Dječak je u svom izrazu koristio razne linije i geometrijske likove. Nije toliko pazio na obrisne linije dok je bojao morska bića. Također je prisutna igra tonova, svjetlijih i tamnijih i više se primjećuje prozračnost.

Slika 16. „Morske dubine“, dječak (6 godina i 10 mjeseci), akvarel i tuš-pero

Tuš-pero je poslužilo za detalje, dok je za ispun oblika i završetak kompozicije korišten akvarel, odnosno vodene boje. Djeca vole kombinirati likovne tehnike. Povezivanje tehnika za njih predstavlja izazov jer moraju biti strpljivi dok čekaju da se tuš osuši, razvijaju kreativnost i potiče se razmišljanje izvan okvira.

Valja primijetiti da je svaki od crteža darovite djece specifičan na svoj način i pokazuje određenu vještinu, promišljanje i kreativnost. Istraživanje raznih pokusa kao aktivnost koja u likovnom smislu postane „uvod“ za krajnju stvaralačku aktivnost je dobar metodički pristup. Isto tako, kada su pokusi glavna aktivnost, a likovni izričaj sporedna, svrha likovnosti je u opservaciji i dječjem doživljaju neposrednog djelovanja. Kombinacija ovakvog planiranja rada, povezivanja centara aktivnosti i raznih materijala je vrlo stimulativan pristup djeci. Za djecu je izazovno kada se služe raznim likovnim sredstvima u svom izrazu tako da je svakako poticajno koristiti slamke i druge atipične materijale što će za dijete biti atrakcija i pobudit će želju za stvaralačkom akcijom. Kod organiziranja aktivnosti, motivi trebaju biti raznovrsni, neobični, rijetko viđeni, povezani s nekim novinama isto kao što je korisno obrađivati i događanja iz okoline jer takvi motivi izazivaju znatiželju i u službi su motivacije za likovni izričaj. Također djecu oplemenjuju za život.

11. ZAKLJUČAK

Odgojiteljska profesija prepuna je znanja i vještina koje su prijeko potrebne za rad s djecom, roditeljima odnosno primarnim skrbnicima te stručnim suradnicima. S roditeljima i suradnicima njeguje se partnerski odnos u vidu komunikacije o djetetu, razvojnoj fazi djeteta, potrebama i potencijalima. Ta razmjena informacija o boravku u dječjem vrtiću i boravku kod kuće može poboljšati pristup prema djetetu, povećanje djetetovog povjerenja prema odgojitelju što bi u konačnici rezultiralo slobodnim djelovanjem unutar skupine, slobodnim umjetničkim izražavanjem i razvojem kreativnosti o čemu je posebno bilo riječi u radu.

Kako bi odgojitelj bio stručan u svojoj profesiji, mora imati teorijsku podlogu koju svakim danom nadopunjuje u neposrednom radu s djecom. Osim iskustva kojeg će steći, tu su i ostali suradnici i stariji kolege u službi poučavanja i prenošenja vještina koje su prvotno oni stekli neposrednim radom. Uz sve navedeno, odgojitelji se dodatno educiraju na raznim stručnim skupovima, radionicama, seminarima i slično kao što je i bio slučaj s mladom odgojiteljicom i programom u centru Bistrić. Ništa manje od spomenutog nije prihvatljivo za dijete koje odgojitelj treba prepoznati i osjetiti te slijediti njegove potrebe i interese. Odgojitelj dijete slijedi i oplemenjuje pomoću stručno smišljenih aktivnosti i poticaja koji djetetu odgovaraju. To je glavna zadaća u radu odgojitelja. Rezultat će na kraju biti uspješan jer se postiže razvoj djetetovih maksimalnih kompetencija.

Veliki doprinos u razvoju dječjih potencijala i darovitosti daju posebice odgojitelji koji ulažu taj dodatan trud, educiraju se, istražuju kako smisliti izazovne i zanimljive aktivnosti za djecu. Oni u sebi posjeduju entuzijazam i motivaciju koji ih mogu dovesti do uspješnih rezultata. Ništa manje nisu zastupljena ni darovita djeca jer ona često sa svojim pitanjima i dosjetkama guraju odrasle prema naprijed. Stoga se svakako radi od recipročnom odnosu.

S obzirom na djelomičan pristup raznolikih likovnih tehnika u dječjem izrazu darovitih, ipak je skupljen zadovoljavajući broj radova koji su omogućili promišljanje o likovnosti u skupini darovite djece. Važno je napomenuti da niti jedno dijete nije determinirano kao likovno darovito, no neka djeca ipak imaju veći likovni potencijal od ostale. Kao i u svakoj vrtićkoj skupini, i ovdje se nailazilo na kopiranje vršnjaka. Od likovnih tehnika najviše koriste olovke u boji tj. bojice, flomastere, paste i vodene

boje, a rado posegnu i za tušem. Iz radova se moglo zaključiti da su najvještija kada od likovnih tehnika koriste bojice, no i radovi nastali drugim tehnikama imaju zanimljivu priču. Nakon pokusa, istraživanja i razgovora, djeca često crtaju što su koristila, kako su nešto doživjela, što ih je iznenadilo. Zanimljivo je što imaju mogućnost samostalnog izbora likovnih tehnika koje rado kombiniraju. Intenzivnijim radom i svakodnevnim poticajem, ponudom još veće količine materijala, djeca mogu postići sigurno i veći doseg likovnosti, naravno ako za to pokazuju interes, no svoju avanturu neki će nastaviti u školi.

Autorica Slunjski postavila je jedno pitanje u svojem priručniku i time je poslala važnu poruku kojom ću svoj diplomski rad privesti kraju: „Čemu služi hladnjak na kojem nije izložen nijedan dječji rad?“ (2014: 88) Moje viđenje ove poruke jest u prepoznavanju umjetnosti kao važne sastavnice dječjeg života koja se treba poticati. Kombinacija pokusa, rješavanje zagonetki, učenje socijalnih vještina i pozitivna slika o sebi, što je najviše zastupljeno na radionicama Bistrića, u kombinaciji s likovnim aktivnostima je metodički pristup koji treba slijediti. Drugim riječima, ako smo fokusirani samo na akademske vještine kao matematika ili jezične sposobnosti, tada se može dogoditi da gušimo djetetovo stvaralaštvo i kreativnost što može rezultirati prosječnošću, a čak i stagniranjem u razvoju.

Prema Kaštelanovim riječima: „Djetinjstvo, stvaralačka sloboda i umjetnost riječi istog su značenja.“ (Bodulić, 1982: 28) Uz sve što smo dosad naučili neka nam i ova rečenica ostane u sjećanju!

LITERATURA

Knjige:

Arnheim, R. (1974). *Art and Visual Perception: A Psychology of the Creative Eye. The New Version.* Berkeley, CA: University of California Press.

Belamarić, D. (1987). *Dijete i oblik.* Likovni jezik predškolske djece. Zagreb: Školska knjiga.

Bodulić, V. (1982). *Umjetnički i dječji crtež.* Priručnik za odgojitelje i nastavnike. Zagreb: Školska knjiga.

Cvetković Lay, J., Sekulić Majurec, A. (2008). *Darovito je, što ću s njim?* Priručnik za odgoj i obrazovanje darovite djece predškolske dobi. Zagreb: biblioteka Alinea.

Gandini, L., Hill, L., Cadwell, L., Schwall, C. (eds.) (2005). *Learning from the Atelier of Reggio Emilia.* New York: Tacher College Press.

George, D. (1995). *Gifted Education, Identification and Provision.* London: David Fulton Publishes.

Grgurić, N., Jakubin, M. (1996). *Vizualno-likovni odgoj i obrazovanje.* Metodički priručnik. Zagreb: Educa.

Hansen, K. A., Kaufmann, R. K., Burke, Walsh, K. (2004). *Kurikulum za vrtiće: razvojno-primjereni program za djecu od 3 do 6 godina.* Zagreb: Biblioteka Korak po korak.

Jakubin, M. (2001). *Likovni jezik i likovne tehnike.* Temeljni pojmovi. Zagreb: Educa.

Koren, I. (1988). *Nastavnik i nadareni učenici.* Sisak: USIZ za zapošljavanje.

Milbrath, C. (1995). *Germinal Motifs in the Work of a Gifted Child Artist.* In C. Golomb (Ed.), *The Development of Artistically Gifted Children. Selected Case Studies* (pp. 101-134). Hillsdale, NJ: Erlbaum.

Kroflin, L., Nola, D., Posilović, A., Supek, R. (1987). *Dijete i kreativnost. Kreativni odgoj.* Zagreb: Globus.

Pelo, A. (2007). *The Language of Art*, Inquiry-Based Studio Practices in Early Childhood Settings. Yorkton Court: Redleaf press.

Petrač, L. (2015). *Dijete i likovno-umjetničko djelo*. Zagreb: Alfa d.d.

Saifer, S. (1990). *Practical Solutions to Practically Every Problem: The Early Childhood Teacher's Manual*. Yorkton Court: Redleaf Press.

Slunjski, E. (2014). *Kako djetetu pomoći da... (p)ostane kreativno i da se izražava jezikom umjetnosti*. Priručnik za roditelje, odgajatelje i učitelje. Zagreb: Element.

Šagud, M. (2002). *Odgajatelj u dječjoj igri*. Zagreb: Školske novine.

Walker, S., Y. (2007). *Darovita djeca*. Vodič za roditelje i odgajatelje. Zagreb: Veble commerce.

Winner, E. (2005) *Darovita djeca*. Mitovi i stvarnost. Lekenik: Ostvarenje d.o.o.

Mrežne stranice:

Centar za poticanje darovitosti djeteta Bistrić (2011).

<http://www.bistric.info/> pristupljeno 15. kolovoza 2020.

PRILOZI

Slika 1. Troprstenasta definicija darovitosti (Prema: Renzulli i Reis, 1985.).....	13
Slika 2. Lista za opažanje ponašanja svojstvenih bistrostima djetetu (ukupno 27 oblika ponašanja)	24
Slika 3. „Istraživanje vjetra“, djevojčica (5 godina i 4 mjeseca), tuš i slamka	43
Slika 4. „Istraživanje vjetra“, dječak (6 godina i 6 mjeseci), tuš i slamka.....	44
Slika 5. „Istraživanje vjetra“, dječak (6 godina i 10 mjeseci), tuš i slamka.....	45
Slika 6. „Istraživanje vjetra“, djevojčica (5 godina i 8 mjeseci), tuš i slamka.....	45
Slika 7. Neobična prijateljica, djevojčica (6 godina i 4 mjeseca), bojice	47
Slika 8. Neobičan prijatelj, dječak (6 godina i 10 mjeseci), bojice.....	47
Slika 9. Neobičan prijatelj, djevojčica (5 godina i 8 mjeseci), bojice.....	48
Slika 10. Neobična prijateljica, djevojčica (6 godina i 6 mjeseci), bojice	48
Slika 11. Dan jedne ptice, dječak (6 godina i 10 mjeseci), flomaster	49
Slika 12. Razvrstavanje otpada, djevojčica (5 godina i 8 mjeseci), flomaster.....	50
Slika 13. „Život jednog kukca“, djevojčica (5 godina i 7 mjeseci), pastel	51
Slika 14. „Doček roditelja“, dječak (6 godina i 10 mjeseci), pastel.....	52
Slika 15. „Morske dubine“, djevojčica (6 godina i 4 mjeseca), akvarel i tuš-pero	52
Slika 16. „Morske dubine“, dječak (6 godina i 10 mjeseci), akvarel i tuš-pero.....	53

IZJAVA O IZVORNOSTI DIPLOMSKOG RADA

Izjavljujem da je moj diplomski rad izvorni rezultat mog rada te da se u izradi istoga nisam koristila drugim izvorima osim onih koji su u njemu navedeni.
